

SZABOLCSI SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ: SZOHOR PÁL
SZERKESZTŐK:
BELOHORSZKY FERENC
JÁKVÁRY KÁLMÁN
VÁCZ ELEMÉR

A BESSENYEI-TÁRSASÁG KIADVÁNYA
NYIREGYHÁZA

Ára: 2 pengő.

TARTALOM:

	Oldal
<i>Szohor Pál</i> : Széchenyi és Szabolcs	89
<i>Nyarády Mihály</i> Kék község történelmi földrajza (III. befejező költemény.)	91
<i>Belohorszky Ferenc</i> . Széchenyi és a nemzeti öntudat	132
<i>Holmi</i>	142

A Szabolcsi Szemle a Bessenyei-Társaság hivatalos lapja. A társaság tagjai a Szabolcsi Szemlét, amennyiben tagdíj-kötelezettségüknek eleget tettek, illetményképen kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak 8 pengő.

A Szabolcsi Szemle évenként 14—16 iv terjedelemben jelenik meg.

Szerkesztőbizottság tagjai: Áradvári Béla, Korányi Aladár, Margócsy Emilné, Papp György, Porzsolt István, Rezsényi Zoltán, Scharbert Ármin, Szalay Pál, Szesztay András, Turi Sándor (Paszab), Vietórisz József, Vikár Sándor.

Kiadó: Baffa Sándor, az Ujságbolt tulajdonosa, Nyíregyháza, Kéziratokat a következő címekre kell küldeni: verseket, novellákat, szépirodalmi írásokat irodalmi tanulmányokat, egyéb vonatkozású írásokat, megemlékezéseket, könyvismertetéseket és bírálatokat: *Belohorszky Ferenc*, Nyíregyháza, Szent István-utca 16., vagy *Jákváry Kálmán*, Nyíregyháza, Megyeháza. A táj- és népkutatás körébe vágó mindenfajta írást (tanulmány, adatközlés, bírálatok) s történelmi jellegű írásműveket: *Váczy Elemér*, Nyíregyháza, Megyeháza. — Kéziratokat vissza nem adunk A Szemlét megrendelni a kiadónál lehet.

A Bessenyei-éremet rajzolta: *Szalay Pál*, a címlapot tervezte: *Tóth I. Lajos*.

Jelen számunk cikkeinek szerzői. *Szohor Pál*, főszerkesztő, Nyíregyháza város polgármestere. — *Nyarády Mihály*, földbirtokos, Kék. — *Belohorszky Ferenc*, gimn. tanár, társ-szerkesztő, Nyíregyháza. — *Elek Oszkár*, egyet. c. rk. tanár, Budapest.

SZÉCHENYI ÉS SZABOLCS

Széchenyinek alig volt kapcsolata Szabolccsal, mégis élete főművének: a Tiszaszabályozásnak megindítására itt tette az első kapavágást s ezzel megkezdte azt az áldásthozó hatalmas munkát, mely „illy kiterjedésben tán még sehol nem vitetett végbe a világon.“ Dunántúli ember volt s így abban a nagy politikai harcban, mely ellene irányult, még azt is szemére vetették, hogy a Tizántúl magyarságát támogatja. „Több helyütt azt hirdetik rólam — írja Széchenyi — mintha én csak a Dunát pártolnám, a szegény Tisza iránt ellenben legkisebb sympáthiával sem viseltetném.“

A Tizántúlt és Szabolcsot „Magyarország legkifejthetőbb részé”-nek tartotta. Nyíltan kifejezést adott írásaiban annak az őszinte véleményének, hogy „itt lakik a legtöbb és legeredetibb magyar“. De nem tudott szaparodni ez a nép, mert sátorát olyan lapályokon ütötte fel, melyek mindinkább a vizek korlátlan martalékává válnak.

Széchenyi idejében bizony még nem Szabolcs járt elől a gyermekáldásban. Panaszos hangon ír erről: „nem is akarom tagadni, hogy kivált a Tisza völgyén itt-ott kissé nagyobb szám nem ártana. Dögletes vízáradási mirigyjeink s még mérgesebb párolgású mocsáraink között — ej be rosszul illenek ezek a tizenkilencedik századhoz! — ugyan hány kisdéd mulik ki, mielőtt csak egy szót tudna is rebegni.“ Mikor mi napjainkban büszkén hangoztatjuk, hogy a legtöbb gyermek Szabolcsban születik, hálátlanul nem is gondolunk Széchenyire, aki pedig a Tiszaszabályozás révén politikai programjává tette, hogy a „magyarság bölcsőjét“ felvirágoztassa és kies kertekké varázsolja. Ezzel indult meg a teremtő erő Szabolcsban, s így lett az ország legszaporább vármegyéje.

A régi magyar pákász és halász volt itt a rengeteg nádasokban. A mezőgazdaság az árvizek függvénye volt. S ez hanyagságra nevelte a tizántúli népet. Nagyszerű képet rajzol róluk Széchenyi: „Kenyere, bora, sódara van; gatyá nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap, ólmos a kézben s néha egy szívrepesztő szomorú nóta, meg andalgó álmom, mennyi kell . . . minek e fölibe munka“. Nem a nép természete hanyag és dologkerülő, hanem az örökös elemi csapások teszik azzá, a vizek szüntelen és rakoncátlan áradása. Tiszavölgy alatt Széchenyi nemcsak a Tisza ágyát érti és azon tért, melyre a kicsapongó Tisza árja terjed, de mindazon folyók és vizek ágyait és kiöntési lapályait is, melyek a Tiszába omlanak, mint a Szamos, Bodrog, Sajó stb.

A kiművelt fők azonban azért vannak, hogy segítsenek a magyar vér szaporodásán. „Ezredek folynak le, s csak ma is úgy teled a medve, mint Nimród idején; a méh, a hangya változatlanul egy modort tart; s nem létezett még csalogány, melly bármi kicsiben is eltért volna veleszületett zenéjétől; míg az ember, legyen bár a legbutább, ha nem is tudja másképp, mindazonáltal megnepszünőleg töprenkedik helyzete javításán, léte édesbítésén“.

Igy töprenkedik Széchenyi a Tiszavölgy rendezésén. Megfontolt pontokba foglalja a munka szellemi kellékeit: „1-ször az ósiség módosítása, 2-szor ingatlant tekintve bizonyos minimum meghatározása, 3-szor minden osztályzatra számított ipartanodák, 4-szer zálogos hitelintézetek, 5-ször célszerű közlekedések mind az ország beisejében, mind a véghatárokon ki, 6-szor nagyobb belfogyasztás és mindenekfelett 7-szer egyetértés a kormánnyal s ennek minden lehető módoni utilisatiója“.

Talán ez az utolsó pont indította a nyakas magyar ellenzéket arra a hajthatatlan álláspontra, mely annyira megnehezítette a tervek keresztülvitelét. A vármegyékben sem talált sehoh támaszra. Éppen Szabolcsról írja az 1846-ban megjelent *Eszmetöredékek, különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg* című munkájában, hogy „Szabolcsnak például, ha nem csalatkozom, 4-ed része van neha víz alatt, míg a 4-re osztott egésznek 3 része, minden áradása bajtul ment! Már kérdem, hihető-e illy körülmények közt, hogy megyei szerkezetünknel fogva és mind azon érdekekhez képest, melly egy megyét fel és alá, jobbra és balra hullámoztat, a 4-dik rész, ha azt saját magában nem keresi, ámitás nélküli elég támaszt találjon bajai ellen a megyének szárazon maradó többi 3 részeiben? Igen, tán talál valamelyes ideig óráigi segélyt, ha véletlenül éppen több nexus, terrorizmus s efféle létezik az ázott részletben, mint a mennyi van az egészben; ámde változzék csak ez — s ugyan kérdem, mi változékonyabb a nap alatt ezen alapnál? — s csakhamar de nyoma sem mutatkozik a valamelyes ideig-óráig segélynek, mellyel egyébiránt verebet fogni tán igen, de rohanó vizeknek parancsolni nem lehet.“

Mégis Széchenyinek győzni kellett. Hiába volt közöny, megnevértés, politikai ellenfelek hadjárata, a legnagyobb magyar akarata a rakoncátlan Tiszát medrébe szorítá. Jövöbe látó terve megvalósult, s igazságát hirdeti Szabolcs áldott termőföldje, mely ma már a legtöbb honvédet adja a hazának.

Szohor Pál.

KÉK KÖZSÉG TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZA.

(HARMADIK KÖZLEMÉNY.)

Gémes gorondja. A térképen röviden Gémesnek írtuk. Gorond gerind. Utóbbiról a Kocik-gerindje nevű szigetkaszálonál!

Király-lapos másként *Királyhegy-lapos*. A Király-hegy és a Kenyértúrt-hegy közé északról, félelipsisz alakban benyúló gödrös rész. A lapos szónak a továbbiakban is hajlás lesz az értelme.

Ludas-lapos. A Ludas-szigetnél.

Mohos-lapos. A két Mohos-tónál.

Sátoros-lapos. A Sátoros-hegytől keletre. — Gerák S. után.

Szilas-lapos. Széles D. után.

Tomsó-alj. Csillag Zoltán után.

Ködmönöshegy-alja. Ifj. Szöllösi József után.

Sántilkó-hegy alja. Csillag Z. után.

Pince-gödör. A Pénz-gödör nevű községrésszel együtt beszélünk róla.

Laptelek-feneke. Az 1850. é. földoszt. jzkv.

Tökföld-szúgja. Nyárády S. után.

Az említettekén kívül gyepek számítottak még a különböző gazok, rétek és kátyúk szélei.

k) Gazok, — vagyis olyan későn kiapadó vizes helyek, amelyeken a fűtésre való szálás, savanyú füvek termettek meg.

Káka Péter-gazza. Szathmáry Bertalan után. — A név eredetije Péter kákagazza lehetett.

Papföldje-gazza. Varga Miklós után. A Nagylestől nyugatra eső aljas rész.

l) Rétek, — vagyis a víztől ritkán szabaduló, — s a legszálasabb vízi növényeket csak foltosan termő helyek:

Espán-rét. Az 1850. é. földoszt. jzkv. Espán — ispán.

Gál-rét. A Gál-tó széle.

Vad-rét. A térképen téves információ alapján, Sátoros-laposának írtuk. — Győri P. után. — Szénája miatt mondták vadnak.

Tomsó-rétje. A Tomsótól északra eső vizes hely.

Szalóka-rétje. A Szalóka-tava széle.

Büdös-föld. Egy tagosítási irat alapján. Fekvését nem ismerik.

Csengő. Tatár Antal után. — Vizzel telve, ezüst csengőhöz hasonlították. Ilyenkor a Pince-gödör nevű községrészt a csengő fülének mondogatták.

Teknő. Széles D. után.

Farkas-barlang. A Sátoros-lapos északi, vizes része. A hely nádas is volt. Nádját azonban nem vágták. Az új nád tehát a régi közt

nőtt fel. Utóbbi, természetesen elavult, majd le is tört. Az új nád azonban némileg még fenntartotta. Így az alja mindenféle állatnak, legkülönösebben pedig a farkasnak, — a barlanghoz hasonló — búvóhelyévé is vált.

Ehhez a csoporthoz sorozhatók még a különböző kátyuk és tavak szélei is.

m) Lápok :

Alsó-láp. A Gál-ló keleti oldalán. Id. Soós Antal után. — Legdélibb tekvésű láp volt.

Babot-láp. A Babottól keletre. Egy tagosítási iratból.

Borostános-láp. A hasonló nevű szigettől délre. Nagysága miatt volt nevezetes.

Csikos-láp. A Csikos-szigettől nyugatra.

Hosszú-láp. A Kerülő-sziget nyugati oldalán. Id. Soós A. után.

Járol-láp, esetleg *Elült-láp.* Néhai Sipos G. után. A láp nem volt nelyhez kötve. A nádszálakat, melyek e lápot — mint általában a lápotkat, — helyhez kötötték — valami vihar elszaggathatta. Így a lápot magát, a rajta termő szénával, — vagy a rajta legelő állatokkal, — a vízen, — egy-egy kisebb szél is, kénye-kedve szerint hajthatta. A helyet, ahol a láp a vízmentesítés folytán megfeneklett, — ma többnyire Járol-lápnak mondják. Néha azonban, sorsa után, Elültnek is szokták nevezni. [A lápokról teljes részletességgel a Rétköz régi halászata c. tanulmányunkban szoltunk. (Ethnographia — Népélet XLIX. évi 1—2. sz. 158—9. l.)]

Kuhubur, majd *Kuchkur,* aztán *Kecsker,* esetleg *Kecskert,* sőt *Kecskekert.* Az első névalakot az Árpádk. új okmt. III. k. 199. l.-n, — az ezután valót a Zichy okmt. I. k. 412. és 415. l.-n találtuk meg. Következő kettőt a néptől hallottuk. Az utolsóra a Pesty-féle m. nemz. múzeumi kéziratok egyikében, — a Demecser községre vonatkozóban — akadtunk reá. Az első névformát Köcsöbör-nek, a másodikat Köcskör-nek olvastuk. [A Kuhubur h jegyében ugyanis ch-t láttunk. — A Nyelvtörténeti szótárról c. könyvből. Melich János második vita-iratából. — a 97. lapról, — t. i. a következőket olvastuk: Ha egy szónak két írásbeli alakváltozatában az egyikben h, a másikban th van, biztos dolog, hogy a th tollhiba ch helyett. Mennyivel igazabb ez arra a esetre, amikor a Kuhubur nyilvánvaló változatában, — a Kuchkurban, — a h helyett ch van.] A Kuhuburt, magát, a pusztá írásmódja alapján még nem mertük volna a névsorba beírni. A mi névazonosításunknak azonban, — szerencsésen, — más módja is van. Az első helyen említett Árpádkori okmánytár hivatkozott lapján a Kuhubur nevet t. i. nyolc

más halászhely nevével együtt találjuk meg. A Zichy okmánytár 415. lapjáról a Kuchkurt, épen így, kilencedmagával olvassuk le. Az első helyen írt okmánytárban a nevek sorrendje a következő: Eleutow, Gurghad (!), Wsund, Kulbeer, Kurmur, Malathoua, Wruzd, Kuhubur és Malathoua. A második helyen hivatkozott okmánytár sorrendje: Elewthow, Gurghab, vsund, pulbor, Kormul, Molnaitaua, vruzd, Kuchkur és Moountaua. Szigoruan ilyen rendben! A két sor első, második, harmadik, ötödik, hetedik névpárjának az egyezése felől kétség nem lehet. Hatodik és kilencedik párjának az ugyanazon helyre való vonatkozásáról már előbb, a 4. lapon szóltunk, de még a Malom-tava helynévvel kapcsolatban, tüzetesebben is fogunk beszélni. Alapos vizsgálat esetén — ha többről nem is, — annyiról csak meggyőződhetünk, hogy a névsorok negyedik párját mélyreható különbség választja el a nyolcadiktól. E nevek egymással való felcseréléséről tehát szó nem lehet. Még kevésbé gondolhatunk az idegenekkel való kicserélésükre. Hiszen közlésük idejében, — a XIII. és XIV. században, — a halászhelyek rendkívüli értékek voltak. Így nagyon is számon tartották őket. Megszerzésük alkalmával, — mint tapasztalhattuk, — külön is megemlítették. S ami jelen esetben döntő jelentőségű: A 4. és 8. névpárban megnevezett halászhelyek olyan helység, — Demecser — határa mellett feküdtek, amelyek Kékkel együttesen kerültek át egy másik birtokoshoz! — Az ez alkalommal bennünket legelső sorban érdeklő Kuhubur, Kuchkur és Kecsker nevek egyugyanazon helyre való vonatkozását, — érdekes módon, — jelentésük azonosságával is igazolhatjuk! Valamennyiüket két részre bonthatjuk: Kuhu + bur (olv.: köcső + bör), Kuch + kur (olv.: Köcs + kör) és Kec + ker. — A nagy magyar szótárakból a nevek első helyen álló köcső, köcs és kecs tagjai közül, sajátságosan, csupán a kecs-ről szerezhettünk tudomást. A Czuczor- és Fogarasi-féle szótárban a kis szó áll mellette. (III. k. 453. h.) Ugyanott arról is olvashatunk, hogy némely szójárásban a csekély szónak kecsély a jelentése. Ilyenféle mássalhangzó-cserére különben a M. nyelvtörténeti szótárban is reáakadhatunk, — és pedig a csomó (nodus) értelemmel közölt göcs és csög szavaknál. (II. k. 1111., ill. II. k. 458. h.) Utóbbi szótár bizonyossága szerint a csek szótó a csök-vel is azonos. (V. ö. csökik: czecken, megcsekkennek, tsükken. I. k. 458. h.) Ezek alapján mi a köcső szónak a csökő, — helyesebben csökő — tehát csökkenő, kisebbedő — értelmet tulajdonítjuk. (V. ö. ezt a már ismert Keteleukuz — Kecselukuz szóelváltoztatással.) A köcső szó-nak köcs-csé való átalakítását a jár minés (járó minés) szóval példázhatnánk. A köcs-nek a kecs-csé való változtatási lehetőségére pedig megint a csek — csök példát idézhetnénk. Ezek szerint a Kuhubur, Kuchkur és Kecsker nevek első tag-

jában egyformán egy csökkenő, vagy kisebbedő értemű szó van jelen. Az első helyen emlegetett név második tagjában, — a bőr-nek olvastott szóban, — mi a bőr jelentést találjuk. (V. ö. a M. oklevél-szótár, h.-jával.) Ezt pedig a községünkben egykor rendkívül nagy számban levő, vizen libegő, — esetleg rajta tova is úszó — láp ősi, helyi nevének mondjuk. (V. ö. ezt a forralt tej bőr-nek is mondott pillé-jével.) Ugyanezt a második és a harmadik helyen szóbakerített Kuchkur és Kecsker nevek utolsó tagjában található kör és ker szavakról is csak elmondhatjuk. — A M. nyelvtörténeti szótárban t. i. a kér (ker) szavak mellett a kéreg jelentést találjuk. (II. k. 216. h.) S amint tudjuk: Láznak egykor az élő és elhalt vizinövények kéregszerű szövevényét tekintették. E meghatározás kéreg szavát pedig nem magunk gondoltuk ki. Az ibrányi úrbéri iratokban találtuk meg. (Kir. törvszék irattára, Nyiregyháza.) Szóbanforgó nevek mai jelentése tehát a csökkenő, kisebbedő láp volna. Egy láp csökkenése előállhat a víz apadása révén: Amikor is a láp alászáll, — elül, — s a vizinövények által a tófenékhez kötődik. Kisebbedése — talán — egy vihar rombolása következtében jöhetne létre. Ilyenről azonban még nem hallottunk. De tudtunk a láp elüléséről. (Lsd az Elült-láp névnel is!) Így a Kuhubur stb. nevekkel kapcsolatban eső sorban csakis erre gondolhatunk. — A Kecskert név betűjét értelemkereső jegynek tekintjük: Általa a nép egyik-másik okoskodó tagja az értelmetlenné vált nevet valamelyes értelemhez kívánta juttatni. A Kecskert név már csak tanult embernek, és pedig Demecser község egykori — 1864. évi — jegyzőjének — az agyából pattanhatott ki.

Molnár-láp. Széles D. után. Nevét egy molnár által való használatára következtében kellett kapnia.

Nagy-láp. Id. Soós A. szerint a Gál-tó keleti részén fekvő láznak volt a neve. Amennyiben azonban a tagosítás idején bemutatott iratokban is szó esett róla, erős a gyanunk. hogy az előbb említettnél sokkal nagyobb, — újabban a temetőről elnevezett — láznak volt az ősi neve. E láp mellé ugyanis csak a tagosítás után helyezték ki a temetőt.

Ösvény-láp. Az Ösvénytő melléki fentes cseretből alakították.

Szövény-láp. A Szövény-sziget mellett feküdt.

Temető-láp. Részletesebben a Nagy-lápnál beszéltünk róla.

Veres-láp, vagy Vereshíd-láp. Az ősi Vereshídról, — helyesebben Üreshídról — nevezték el. A Veres-láp a név rövidebb alakja. Első nevet Hajnal A.-tól, utóbbit Ballai Jánostól hallottuk.

A töbi szigetek, rétek és tavak nevével kapcsolatos lápok felsorolásától, — mint fölöslegestől, — eltekintettünk.

n) **Cseretek, — vagyis nádasok:**

Csúcsi-cseret. Beszterec község bírása, — legifjabb Kántor József — szerint a régi cseret besztereci birtokosok kezébe került tájékát ma is Csúcs-nak nevezik.

Közép-cseret. Borsi D. után. Az Orozd-tó közepe táján való fekvése miatt kapta nevét.

Nadályos-cseret. A Molnár-láptól délnyugatra. Pál István után. Orvoslásra használható nadály volt benne.

Kocik-gerindje. Id. Varga J. után.

A töméntelen szigethez, réthez, tóhoz stb. fűzött-cseretnevet elhagytuk.

o) **Források:**

Buzgó. Fekvését nem ismerjük. — Kék község irataiból.

Forrás. A Kövesszeg-hegytől nyugatra. Id. Soós A. után.

p) **Erek, — vagyis kisebb, lassu folyóvizek:**

Gémes-ere. A Gémes-gorondjától keletre. — Széles D. után.

Hajnal-ere, másként *Orozd-ere.* Az első újabb keletű név. Általa használójának, egy régi jobbágnak a neve örökítődött meg. A második helyen említett érről a Zichy okmt. I. k. 512. l.-on is szó van. (Oruzd ere — Oröszd ere) Nevét az Orozd-tótól nyerte. A vele együtt felsorolt 29 halászóhellyel együtt, — tévesen, — demecserinek szokták mondani. Így a Magyarország vármegyéi és városai c. nagy munka Szabolcs vármegye kötetében is, — a 428. lapon. Ez az eljárás feltűnően felületes munka eredménye. Hiszen a 30 halászóhely az író forrásában magában Kékkel. — s az ebbe olvadt Loktelökével — közösnek volt mondva. De ugyanazon műben, — néhány lappal hátrább — azt is megtalálhatta volna, hogy azok közül nagyjából, melyeket kellett volna csak kékinék tekintenie. (Zichy okmt. I. k. 415. l.) Ha aztán már, amit tőle nem kívánhatunk. — némi helyismerete is lett volna, a két okiratból a kéki halászóhelyek sorában név nélkül említett két hely nevét is pótolhatta volna. De még a Demecserrel és egy másik szomszédos helységgel. — Beszterecel — közösek nevét is megállapíthatta volna. További helytelen megállapítások elkerülése végett itt adjuk a névsort. Csak kéki halászóhely volt: Az Elewthow (ma: Elő-tó), a Gurghab (Györgv-hab), az Vsumd (Ösvény-tó), a Kormul (Kormoly-tó), a Molnaitaua (Molnár-tava), a Moluntaua (Malom-tava), valamint a még hinyzónak mondott Kyralthoa (ma: Király-tava) és Oruzd ere (Orozd-ere). Demecserrel közösek voltak: A pulbor

(ma: Kolbárd-tó) és a Kuchkur (Kecsker). Nem jelenti ez azonban azt, hogy a kékinék mondott halastavak valamelyike egy másik községgel, — Besztereccel — közös nem lehetett volna. A határleírás, — vagy névmagyarozás — alapján ilyeneknek kell tekintenünk a Kyralthoa-t és az Vruzd-öt. — Az előbbi halászóhely névsor természetesen nem volt kizárólagos. Abba csak a legértékesebbek neveit foglalták bele. Olykor egyet-egyét külön is megneveztek. Ilyen volt a Kékhez és Beszterechhez tartozó Zultha is.

Ösvény-ere. Széles D. után. Az Ösvény és a Szúg tavakat kötötte össze. Lsd részletesebben a vízi utaknál és az Ösvény-tónál!

Pásztor-ere. Néhai özv. Tóth Istvánné után. A pásztorok az északi nagy szigetekre ennek az érnek a marhahajtásra alkalmas vízi útján (ergé-jén) jártak fel.

Porciós-ere. A Kecsker-tavától északra nyúló ér. Néhai Klein Sámuel után. — A Porciós-sziget mellett való folyása alapján nevezték el.

Picskod-ere. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a szláv piskor (csík) szótól származott volna. Csakis a *picsog* szóból. — a gyakorlatos -od képzővel képezheték. A Czucz—Fog.-szótár szerint „Picsog... (a. m.) száját félrehúzza sír, mint a gyermek, midőn valami baját elpanaszolja. Rokon hozzá... a síró *pityer, pityereg*.” (V. k. 208. h.) Összevetjük velük a *csicsog* szót. Ez a. m. csicsereg, csicserékel. (I. k. 979. h.) A *picsogás* szerintünk az a rívó-csicsogó, szürcsölő hang amelyet az ember lába nyomására az éretlen tőzeg-talajból. — vagy a gyepes, zsombékos helyből kiáramló víz ad. — Említett szótárból azt olvashatjuk, hogy a „-kod ösz. képző a gyakorlatos og... és od... képzőkből. pl. nyomkod (nyom-og-od)...” (III. k. 460. h.) A helynévben természetesen érezzük az -ó képző hiányát. [Minden bizonyonyal olyan esettel állunk itt szemben, mint a M. tájszótár jár minés kifejezésénél. Ennek, magának, t. i. járó. azaz kijárá-ménes lehet az értelme. Ezzel a szóösszetétellel csak a kinthálóktól különböztethették meg őket. (V. ö. a ma is széltében-hosszában használatos kijárá és gulyabeli marha kifejezéssel!)] Állításunk valószínűsége mellett szól az is, hogy az eren át, — a nyugati részen, — egy erge vezetett át. Értelmének az elhomályosodását a lakosok többszöri felcserélődésével is magyarázhatjuk. — Hogy a késői nemzedékek sem voltak közönyösek e községünkben gyakori jelenség iránt, bizonyítja az öregek ajkán ma is élő, — azonos jelentésű *csemmeg* szó.

Vészlő. Az Uszoványzeg déli részén a henei határszélre vágott át. A helynevet. — ezzel a helységgel kapcsolatosan — már a XIV. század közepén is említették. (Ezt az adatot a Bánffy-család oklevéltárából jegyeztük ki. Sajnos, még az írásmód és évszám feltüntetése nél-

kül. S ebbe a könyvbe újabban nem sikerült betekintést nyernünk.) A nevet különben, — *Weyzloe* alakban, — más helyről, — már a Váradi regestrumban is említették. — A mi helynevünket a legkevesbé sem származtathatjuk személynévből. Véleményünket a következőkre alapítjuk: 1. A község félévszázaddal ezelőtt megszűnt halászatával való foglalkozás közben a régi halászok egy olyan halfogó eszközt is elmagyaráztak nekünk, amelyiknek a nevében a *vész* szó is benne van. Az eszköz neve *tarajos vészfő* volt. 2. A szerszámnak. — mint azt a Rétköz régi halászata c. tanulmányunkban leírtuk, — a vészfőn kívül egy másik lényeges része is volt: a *gát*. (Ethnographia — Népelet. XLIX. évi 1—2. sz. Leírása a 162., — ábrája a 166. lapon.) 3. A Vészlő-eren, magán, két sziget közt, — ma is egy nagyméretű gát vezet át. 4. Ezt a gátat az ármentesítés előtt sem az árvíz feltartóztatására, sem a forgalom lebonyolítására nem használhatták. Hiszen két sziget közt volt az megépítve. 5. Ezek alapján is hát egy halfogó szerszámnak, — a vészfőnek, — a feállítási helyét kell benne látnunk. 6. Ez a halászszerszám *nem* volt *unicum*: A szomszédos Demecser-ben is ismerték. Bizonyosságai ennek a község szomszédos szigetének, a *Nagyfejű vész*-nek és a *Kisfejű vész*-nek a nevei. (Lsd a tagosítási térképen. Kir. törvyszék irattára. Nyiregyháza.) 7. E szerint azonban a tarajos vészfő csak a gát mögé, — kerek formában — felállított nádlésza neve volt. A szerszám egészét, a vészfőt és gátat — pedig *vész*-nek nevezték. 8. Erről a szerszámról a környéken egy-egy halászhelyet is csak elneveztek. (Példa erre a demecseri két helynév.) 9. Egy másik jelentékeny szerszámmal, a gyalommal — végzett munkát gyalmolásnak mondták. A vésszel végzett munkának ezen az alapon is csak *vészlés*-nek kellett lennie. 10. Hogy az utóbbi *mesterszó* után a halfogó szerszám kéki felállítási helyének a *Vészlő* nevet is adhatták, — még akkor is, — ha a vésznek magának, idegen eredetű lett volna a neve, — kétséget már nem szenvedhet. Ezek alapján azonban már azt is bátran kimondjuk, hogy a *Vejszló* szláv személynévnek az ősi jó magyar községekben fekvő *Vészlő* nevű helyekhez semmi köze!

Az erék legtöbbször immáron feledésbe ment a neve.

r) Folyások, — vagyis a folyóvizek legnagyobbjai:

Járat-folyása. Hajnal M. szerint széles, tiszta ér volt a sűrű nádak között, melyen a csolnakon való közlekedés (járás) lehető volt. Ezzel a névét is megmagyarázta. V. Mikesy Sándor más értelmet próbált volna annak adni. Szabolcs vm. kkori víznevei c. könyvéből azt olvashatjuk, hogy a Járatnak hajdan *Turbáz* — lehetett — Dögében

— a neve. Ez a név pedig nem volna egyéb, mint az állóvíz jelentésű török *tur* szónak és az ennek tagadó jelleget adó *máz* képzőnek az összetétele. A név értelme így olyan vízre vonatkoznék, amelyik nem áll, hanem megy. (28. l.) Ennek a névmagyarozatnak azonban meglehetősen sok hibája van. Legelső az, hogy Dögében a Járatról, sőt a Turbázról sem tudnak. Így írta nekünk a kis községben négy évtizede élő, Nagymáté Bálint nevű gazdatiszt. Az elsőről azért nem tudtak, mert Dögében olyan nem volt. A másodikat már csak azért nem ismerik, mert a neve feledésbe ment. Bolgár László központi társulati mérnökkel (Nyiregyháza) az említett község régi tagosítási térképén kikerestük az egyetlen — számbajöhető — dögei eret, de mellette, — sajátságosan, — a *Szerecse* nevet találtuk meg. Az ér útját az alsó folyás felé nem tudtuk követni. A Dögétől északkelet felé eső községek térképein — legelőbb is Tuzsér táján — már megtaláltuk. Ott azonban Szebecse név volt hozzáírva. A bezdédi térképen aztán az ér mellé, — nagyon érdekesen, — ceruzával, — a Tiszabercel tájékán régen szokásos Sebesdek név volt odajegyvezve: Bizonyítékképpen e nagy ér Rétközön való átnyúlásának! Kriston Ferenc igazgató-főmérnök (Nyiregyháza) is úgy emlékszik, hogy a Járát név ennek a folyásnak csak a középső szakaszán volt használatos. (Talán Dombrád és Nagyhalász között!) Így lehetséges is, hogy v. Mikesy elgondolása egyazon részén otthonos embertől eredő jóhizernű, téves bemondásra alapítódott. (Ilyenformán írtunk előbb magunk is a Járát dögei szakaszáról. — de a népre — vagyis a kékiekre — való hivatkozással!) Tovább haladva: A Turbáz nevet magát, nemcsak erre az egy érre, hanem egyáltalán semelyikre sem tarthatjuk alkalmasnak. Pais Dezsőnél ugyanis a Tur vízával kapcsolatban a következőket olvashatjuk: "... fluvium Turu... A mai Berettyó Turkevi és Mező-túr mellett... Valószínűleg... csak onan hívták Túrnak, ahol a Szerep-sárrétből, mintegy új folyó gyanánt kilépett." (Magyar Anonymus. 146. l.) Az elvitathatatlanul folyóvízre alkalmazott *tur* szóhoz járuló *báz* képző így csak mozdulatlanak tüntethetné fel a szóbanforgó névvel jelölt halászóhely vizét. Ezek után csupán az maradt hátra, hogy az ér Szebecse, Szerecse, — s a már előbb hivatkozott Perte és Sebesdek, — valamint az utóbbi változata — a Sebesdekete — neveinek az értelmét megadjuk. V. Mikesy az elsőt, — a Szebecsét, — már vizsgálta. Ezt — nagyon helyesen — a középkori Zebeché-vel azonosította. (27. l.) Tagadta azonban azt, hogy ez a név az ér sebes folyásával összefüggésben állna. Próbáljuk meg mi ennek az ellenkezőjét bebizonyítani. A nevekben található *-cse* és *-te* képzők nyilvánvalóan kicsinyítő képzők. Hogy a Sebes szóval kezdődő névalakok maguk valóban az említett értelemmel bírnak, az bizonyításra nem szorul. A má-

sodik helyen említett névváltozatban található szer szóban levő sz-et az s jegy szóeleji elváltozás jó példájának tekintjük. [V. ö. a Pais Dezső által felhozott sēpedek és szepedek szavak megfelelő jegyének a változásával. (Magyar nyelv. 1932. évf. 51. 1.)] Így a M. tájszótár *sodrás*, *sodrat* jelentésű *ser* szavával azonosítjuk. (370. 1.) Ezt kétségtelenül megtehetjük, mert hiszen a dögei térképen — az ér alább eső részén — a nagyon jellemző Örvényes-tó feljegyzést találjuk. Ilyen körülmények között a Perte név per első tagját a sich drehen jelentésű perég igével összefüggőnek látjuk (M. oklevél szótár. 767. h.) Ezt és az előtte említett nevet különben a sertepertél szóval is összevethetjük. — A vitatott Szebecse név *szeb* tagját így már csak a M. tájszótárban említett *sodrás* értelmű *seb* szóval azonosíthatjuk. A Sebesdek név utolsó részét — a dek-et, — a dög szóval egyazon jelentésűnek tartjuk. S ezzel szerintünk az ér tőzegtől már megfestett, szennyes, piszkos, sötét vizére utaltak. [V. ö. a M. tájszótár 5. és 6. jelzésű megfelelő szavával. (418. h.)] Ugyanez magyarázatát adja annak is, hogy a folyást miért nem nevezhették a nagy tavak vidékére való belépése előtt Sebesdeknek, vagy Sebesdeketének? Ellenkezőleg: Mondták Sebesnek az említett tavakról való távozása után is. Bizonyítéka ennek a nagyhalászi tagosítási térképen, — a nagy ér mellé odaírt Sebeshomoka helynév. Ezek alapján aztán már a folyás legősibb nevének csak a Sebes-t — és Sebescskét tartjuk. Bizonyosságául tekinthetjük ennek a folyás középső szakasza mellett fekvő — szláv eredetű — Beszterec községnevet is. Miért ajánlottuk hát a táj elnevezésére, — a Bodrogközhöz való hozzácsatolása esetére, — a Bodrog-Járattáj nevet? Egyedül azért, mert a Járát név ma hasonlíthatatlanul ismertebb! Végezetre arról is meg kell emlékeznünk, hogy a folyás Járát neve. — ellentétben Rád község egykori jegyzőjének véleményével — legkevésbé sem származhatott az árjárt szóösszetétel megcsonkítása révén. A megáradt Tisza vize t. i. nemcsak ebben a 94--95 m. tengerszín fölötti magasságba beágyzódott nagy érben folydogált. Betört az a 100 méter magasságban fekvő helyekre is. Ha megemlítjük még azt, hogy a tagosítási térkép szerint a Járát a besztereci területen a Dögestónál hajlott el, — a megyeri határ felé, — s így nem húzódott le a Király-tóig, — nemkülönben megjegyezzük azt is, hogy Döge egyetlen nagy folyásának (fluvium) a középkorban még nem Szerecse, hanem Kapus volt a neve (Zichy okmt. IV. k. 184. 1.), — s hogy ezt a nevet minden bizonnyal a rajta levő nagy halászpítménytől, — kapuval is bíró cégétől kapta. — v. ö. ezt a Dögével együtt említett Kaposhyda helységnévvel (Zichy okmt. IX. k. 310. 1.) — s ezt megint a demecseri Hitalia és Vereshíd nevekkal (Zichy okmt. I. k. 412. 1.) — a Rétköz legnagyobb folyása már minden vonatkozásban kétféleképpen megvilágítva áll előttünk.

Tholup, — aztán *Golup*, majd *Gyalap-folyása*, esetleg *Gyalap-vize*. Az Árpádk. új okmt.-ban *fluvium Tholup* néven írtak róla. (VIII. k. 199. l.) A Zichy-okmt.-ban *fl. Golup* alakban említették meg. (I. k. 415. l.) Eredetét általában homályosnak mondják. [Lsd. egyebek közt v. Mikesy Sándor Szabolcs vm. kkori víznevei c. füzetében is. (12. l.)] Mi a leghatározottabban törökösnek valljuk. Ez a hely maga, t. i. Beszterec község egyetlen ősi kijáró útján található. Uszkay Károly tanító az 1860-as évek egyikében olyanformán verselt róla, hogy tavasszal, — amikor szorult a lakosok kenyerének a falja, — nádjokkal, — úszóban jártak ki. — rajta, — a Nyírbe. (A besztereci ref. egyházközség anyakönyvében.) Néhai Pór János is mondta nekünk, hogy amikor egykori gazdájával, — a már sokszor említett Hajnal Mihállal — a kéki körjegyzőséghez tartozó Beszterecre ki-kimentek, a Gyalap-folyásán csolnakba kellett ülniök. E kisközség területén az Árpádházbeli uralkodók idejében, — minden bizonnyal — besenyők laktak. (Bővebben róla a Zsóce névnél!) Ezek a határőrszolgálatot teljesítő emberek pedig török fajú nép voltak. Így nemcsak ismerniök kellett, — de török néven is kellett nevezniök. — a kor általános vízi közlekedési eszközét, — a tömlőt. Erről Anonymus maga is törökös néven emlékezett meg: *Et fluvium Etyl super tulbou sendentes ritu paganismo transnatuerunt*, — olvashatjuk nála. [7. Lsd idézve a M. oklevél-szótárban is: 1017. h.) Munkácsi Bernát szerint az előbb említett *tulbó* szó kétségtelenül török eredetű. Mai értelme bőrszák, vagy tömlő. E szó családjában — ugyancsak ő. — megtalálta a *tulup*-ot is. Ezt Pais Dezső szerint is u-féle hanggal ejtik ki. Munkácsi pedig egyenesen a *sich füllen. woll werden* jelentésű *tol* ige származékát látta benne. (Magyar nyelv. 1934. évf. 36—38. l.) Így el is érkeztünk a Gyalap-folyása legősibb névalakjához. a *Tholuphoz*. [Ez t. i. minden valószínűség szerint *Tolup*! A benne található *th* kettős *s o* egyszerű jegyet, a vele egy okiratban említett *Malathoua* helynév azonos jegyei módjára, — ugyanis *t*-nek és *o*-nak kell olvasnunk. U betűjét pedig Paizs Dezsőnek A falu alakváltozásaihoz c. dolgozatában említett *Hosuhpotoka* — *Hosszúhpotoka* — *Hosszúpatak(a)* helynév megfelelő betűje alapján *u*-nak tekinthetjük. (Magyar nyelv. 1934. évf. 305. l.) Véleményünk szerint ugyanúgy olvashatjuk a *Tholup* szó közelében található *Bursua* helynév első *u* jegyét is.] A név *t* (*th*) jegyének a következő időben *g*-re, helyesebben *gy*-re való fordulása természetesen magyar ajkon kövtekezett be. (V. ö. a név *g*-jét a *Gurghab* azonos betűjével.) Ennek a lehetőségére bizonyítékot találhatunk az ügyetlen, gyámoltalan, gyáva és gyatra jelentésű *topa*, — *tyapa* — *gvapaj* szóelváltozásban. (M. tájszótár II. k. 757. és I. 747. h.) Az ősi névforma második tagjában található *u* jegy *o*-ra való változtatása. — *s* immáron a

két *o*-nak *a*-ra való fordítása ugyancsak a magyar nyelv sajátosságának a következménye. [V. ö. a bókony jelentésű bokum — bókom alakjaival, — továbbá a balga értelmű bolyó — bója és gyalló — gyalá szóváltozásokkal. (M. tájszótár I. k. 154., — 159., — 151., 748. h.) Nemkülönb. v. ö. a dolog — dalag szóalakulással. (M. tájszótár I. k. 411. h.)] Amennyiben a Gyalap-útja közvetlen környéke, nem tőzeges, a tömlő jelentésű Gyalap névrészt a tömlő, tömle, vagy tömje talajnevekkel összefüggésbe hoznunk a legkevésbé sem lehet. (Ezen talajról és neveiről lsd egészen bőven szerző Gazdálkodás a szabolcsi tőzegtalajon c. munkáját. Különlenyomat 1939. év. 23. l.) Fejtegetéseinkből különben az is kitűnik, hogy ez a név egy szomszédos községgel, — Besztereccel — közös. A név, maga onnan is került hozzánk. (Ott is fekszik a hozzákapcsolódó helyek legtöbbször; a Gyalap-hegy s a Gyalapsár is!) Így a névmegfejtés maga nincs szöges ellentétben azon előbbi kijelentésünkkel, hogy a kéki helynevek nem török eredetűek.

Nagyút-folyása, — újabban *Ördög-árok*. Első nevet Kék község irataiban találtuk. A folyás a Nagy-úton keresztül haladt. A nyírbogdányi Fertő-tó vizét vitte a Gál-tóba. Csatorna volt. Ásására azonban már nem emlékeztek. — Utóbbi nevét Kántor I.-től hallottuk. — Amennyiben a kéki területre vezetett víz nagy károkat okozott, az ördög művének tekintették.

s) **Kátyúk:**

Bakti-kátyú. Gerák S. után. — A M. tájszótár szerint a bakik ígének bukk az értelme. (I. k. 84. h.) Származékai pedig a bakkan és bakkan(a)ó szavak. Előbbinek a zökkenő, — utóbbinak a kátyú a jelentése. (I. k. 86. h.) Ezeket azonosíthatjuk a bukkán és bukkanó szavakkal. (Utóbbi az I. k. 195. h.-on.) A *bakti* szónak a párját is megtaláljuk ott, a bukás jelentéssel közölt bukti szóban. (I. k. 197. h.) Az utóbbi szó -ti végzetét mi kicsinyítő képzőnek tartjuk. (V. ö. ezt Juhász Jenőnek a magyar -t kicsinyítő képzőről szóló megállapításával. Magyar nyelv. 1936. évf. 225. l.) A szó eredeti alakjának így a bukóti-t mondjuk. Nemkülönb. a valódi jelentését is a bukócska, kottyanócska, kátyúcska szavakkal adjuk vissza. A kátyúnév első tagjának a korábbi formáját, — ez értelem mellett. — megintcsak a bakóti szóban látjuk. A Bakti-kátyú — valóban, — nem nagy területű. Így a hely nevét azon ritkaságok közé kell soroznunk, amelyeknél az első résznek a másodikkal megközelítően azonos jelentése van. (Összevethetjük ezt a helynevet az ugyancsak kátyúcska értelmű szabolcsi Bakta kátyúnevekkel!)

Cigány-kátyú. A Zsidó-hegy keleti oldalán a Cigányvég első háza déli végében.

Gombás-kátyú. A tagosítási ir.-ban. A hely fekvését nem ismerik.

Hegedűnyak-kátyú. A Király-hegy és a Kenyértúrt-hegy középső szakasza között. — Tatár Imre után. — A kátyú egy aránytalanul hosszú nyakú hegedűre emlékeztet. A nyak maga észak felé nyúlik.

Hosszú-kátyú. Az Uszoványszegettől keletre. Id. Soós A. után.

Jóízű-kátyú. Id. Farkas József után. Széle jóízű szénát termett.

Kacsás-kátyú. Az északi végében fekvő kis kátyú is hozzátartozott. Minya F. után. Vadkacsáiról.

Keskeny-kátyú. A Széles-kátyútól nyugatra. Dományi István után.

Kutyás-kátyú. A Széles-kátyútól keletre. — Hidegh Nagy K. után. Kutyás, vagyis nagyon rossz hely volt. Sásától a szarvasmarha felfúvódott.

Pozsáros-kátyú. A Cicka-hegytől nyugatra. — A pozsár — ponty. (M. tájszótár. II. k. 204. h.) A pozsáros szó így *pontyos*-t jelentett.

Széles-kátyú. Alakja után.

Tökés-kátyú, tévesen *Tötés (Töltés).* Az 1850. é. földoszt. jzkv. — Környéke után.

Tökös-kátyú. A Cziczka-hegytől északra. — Szűcs F. után. Sok vízi tök (*Nymphaea alba*) nőtt a vizében.

t) Tókák, — vagyis kisterületű nem időszakos, tiszta állóvizek :

Fejér-tóka. A tagosítási ir.-ban. — Szikes széléről.

Ludas-tókája. Széles D. után. A vadludakról.

Szilas-tókája. A Szilas-laposában.

u) Tavak, — vagyis nagy területű, állandó, tiszta állóvizek :

Dévéres-tó. Széles D. után. — Dévér nevű haláról.

Elő-tó. Nevét az Árpádk. új okmt.-ban (VIII. k. 199. l.) Eleutow, — a Zichy-okmt.-ban (I. k. 415. l.) Elewthow alakban találjuk. Az Elő-hegy végében való fekvéséről.

Egett-tó. A Hosszú-szigettől keletre. — Borsi D. után. A tőzeg kiégése után jött létre.

Gál-tó. Széles D. után. Rendkívül sekély volt. A gémekek szerfölött kedvelték. Ezek egyik féleségéről, a *gál-madár*-ról is kapta nevét. (Szürke gém — *Ardea cinerea* L. 1758.) Borsi D. egy mesét is tud róla, s egy, — a hangja által megtévesztett, — Réten bolyongó emberről. Ennek az embernek magánk is Gál volt a neve. Hogy a sötétben elté-

vedt, — s kétségbe esett, — Isten szavának hitte a madár gál-gál szavált. S már reménykedve válaszolta is neki: Òn vagyok, Uram, az az eltévedt Gál, — ki igaz útra nem talál! — Ugyanezt a mesét azonban már Ramocsaházán is hallottuk. — Így egészen bizonyos is, hogy a madártól eredt a hely neve. — Chernel István szerint is csak kháá, kháák annak a hangja. (Magyarország madarai. 1899. év. II. k. 1. rész, 298. l.)

Görbe-tó. Nagyobb része Nyírbogdányban fekszik. — Néhai Sipos G. után.

Kiskolokányos-tó. A Kisgyőr-szigettől keletre. Id. Varga J. után. A kolokán (*Stratiotes aloides*) nevű vizinövényről.

Kismohos-tó. Széles D. után. A Kismohos-laposáról.

Kulbeer (Kölbér), — aztán *Kolobar,* — esetleg *Pulbor (Pölbor),* — vagy *Pulber (Pölber),* — majd *Kolbárd-tó* és *Kolbárt-tó.* Ezek közül az első négyet a középkorban, — közelebbi meghatározás nélkül, — mint halászhely neveket említették. Így az Árpádk. új okmt. VIII. k. 199. l.-n *Kulbeer,* — a Zichy okmt. I. k. 412. l.-n *Kolobar,* — u. a. okmt. I. k. 415. l.-n *pulbor,* — az Anjouk. okmt. III. k. 436. l.-n *Pulber* alakban találjuk. Bár ezek a nevek szembetűnő módon különböznek egymástól, mégis egyugyanazon hely megjelölésére használták őket. Ezt a *Kulbeer* és *pulbor* alakokra, a *Kecsker* névvel kapcsolatban már bizonyítottuk. Amennyiben a másik két régi névnel hivatkozott okiratokban teljes részletességgel közölt helyneveket átvizsgáljuk, a *Kolobar* és *Pulber* neveknek az előbbiekkal való azonossága sem lesz kétséges előttünk. — A mai *Kolbárd* és *Kolbárt* változatok a *Kolobar* név kétségtelen származékainak tekinthetők. S amennyiben néhai Bátky Zsigmond — közelebbi megjelölés nélkül, — szláv eredetűnek is mondta előttünk, — akárcsak v. Mikesey. — a karika jelentésű *kolo* és *tó* értelmű *bara* szóból próbáltuk volna magyarázni őket. (Utóbbit lásd a Szabolcs vm. kkori víznevei c. könyv 18. l.-n.) A helynév ilyen jelentésének az igazolása azonban a legnagyobb nehézségbe ütközött. Amikor ugyanis a *Kolbárd-tó* körvonalat, — a kéri és demecseri tagosítási térképekről megrajzoltuk, — nagyon különös eredményhez jutottunk. A tavat egy dél felől benyúló félsziget két egyenlőtlen részre osztotta. Így, — ellenkező irányból, — észak felől nézve a következő kép tárult elénk: Jobbról féltérdre ereszkedő fejnélküli emberi test volt látható. Ennek az alaknak jobb könyöke hátra, bal keze előre nyúlt. Bal térde előre dült. Hátra nyújtott jobb lába sarkánál egy elforduló törpe állt. Nyilvánvaló, hogy ennek a formának a körhöz semmi köze! Így némi bizalmatlansággal is gondoltunk az előbbi névmegfejtésre. De még kezdtük az ellene szóló érveket is gyűjteni. Ezek közt aztán nem egy gondolkozásra késztető is akadt: 1. A *kolo* szó végső o-ja négy név közül csak egyben, — a *bara* szó

utolsó a-ja, — vagy ennek a maradványa — pedig már egyetlen egyben sem fordul elő. 2. A név legrégibb, — *Kulbeer*-alakjának az elemzése révén is érdekes eredményhez juthatunk. Első tagját, — a *Kul*-t, — vagy *Köl*-t, — a *Kel* szóval azonosnak tekinthetjük. Ennek pedig a megy és jár szó a tágabb értelme. (Czucz.—Fog.-szótár III. k. 485. h.) A név második tagjában található *beer* szónak a bőr jelentést tulajdoníthatjuk. [V. ö. a M. oklevél-szótárban található *Beermasatwl* szóval. (93. h.)] Hogy a néveleji megy és jár értelmű szónak menő és járó is lehet a jelentése, arra jó példa a M. tájszótárban megtalálható jár minős összetett szó. A *Kulber* névváltozatnak tehát a menő-, vagy járóbőr, — s a *Kuhubur* mintájára, — menő-, vagy járólap is lehet a jelentése. — Fényes Elek szerint az ilyen, — egyik községből a másikba elsodródó, *vándorló*-lapok Kék község nevezetességei közé is tartoztak. (Magyarország geographiai szótára. 1851. év. I. k. 193. l.) 3. A helynév *Pulber* és *pulbor* változataiban található *pul* szó *p* jegyét nem tekinthetjük az előttük ismertetett névalakban előforduló *k* betű elírásának. Hiszen az a szócska két névváltozatban is megvan! De még, — amint láttuk, — másik két kéki névben, — a *Loktelukében* és *Loptelekben*, a *k* jegy *p*-vel való felcserélődése, — ugyancsak nem volt indokolatlan. A *pul* szót mi *pöl*-nek olvassuk, s a M. nyelvtört. szótárban *pehely* címszó alatt közölt *pöly* és *pölyh* szóalakokkal azonosítjuk. (II. k. 1260 h.) Czuczor és Fogarasi szerint a szó maga bizonyos apró, finom tárgyak, — toll, állati és növényi szőr — könnyű szerrel való elfújhatását érzékelteti velünk. (Szótáruk: V. k. 137. h.-ján.) A M. nyelvtört. szótárban található *pih* kérő és *pik* (!) kérő szavak *linamentum* (tépés) jelentése azonban a felől is bizonyossá tesz bennünket, hogy a *pul* (*pöl*) szó más tárgyra is vonatkozatható. (II k. 1260. h.) Ezután pedig már természetesnek látjuk, hogy azok nagyobbjai, — ha nem is neveztetődnek így, — de kaphatnak ilyen jelzöt, — akár tőlünk is, — különösen ha nem *tőlünk* eredő, — így *általunk* kellőképen nem értékelhető, — fúvás, — pl. a szél fúvása, — *könnyűnek tetsző módon* mozgathatja, — ragadhatja tovább őket. A *Pulber* és *pulbor* helynevekben található *pul* szót, — ilyen értelemben vonatkoztatjuk mi az egyszer *ber*-nek, — másszor *bor*-nak mondott nagy tárgyra, — s így adjuk mi annak a könnyű, sőt a szél által könnyen hajtható értelmet. A név *ber* végződésében jelentkező *e* betűt Melich János útmutatása alapján *ö*-nek is olvashatjuk. Hogy pedig ez a szó a láppal azonos jelentésű is lehetett, — arról már a *Kuhubur* név magyarázása alkalmával beszéltünk. — Az ugyancsak *pul* szóhoz kapcsolódó *bor*-t, — a vele együtt említett *Kormul* név *o*-jának az olvasási módja alapján, — leírási módja szerint olvassuk, s benne a bőr jelentésű bőr szó mély hangú változatát látjuk. (V. ö. a gomb és gömb szavakkal.) Így a *borít* szó családjához számítjuk. Ezen az alapon pedig a

pulbor nevet a Pulberrel azonos értelműnek is találjuk. — Hogyan képzeljük el a járóláp és pehelyláp szavaknak a szóbanforgó halászhelyre való alkalmazását? Az idők során nálunk egyedül megmaradt nagy Járólápról, magáról, sokszor hallottuk, hogy az időjárás szárazra való fordulása alkalmával egyetlen tó, — az Ér-tava — színén úszkált. Ezután a Kulbeer, Pulber és pulbor egy, — valamiféle tulajdonságánál, — pl. terjedelménél — fogva nagyon nevezetes lápnak, — a nevek használata idejében, — vagy azt megelőzőleg — történő, egy helyen, — a nevezett halászhelyen — való megrekedésére emlékeztethetnek bennünket. A Kolobár név alakot már csak mint a legősibb formának. — a Kulbeernek — mélyhangú változatát sikerül a névsorozatba beillesztenünk. Ezt a lehetőséget távolról sem mondhatjuk önkényesnek. Elfogadására a velük egy időből származó Kurmul és Kormul, — Uruzd és Oruzd, — Keek és Kaak névváltozatokban találhatunk indítékot. — Ha ezek után még azt is meggondoljuk, hogy az ősi halászhely formája miatt is már tévesnek minősülő, Kolobár — Karikató-féle megoldás erőszakolása esetén a többi névváltozatot, — közöttük a legősibbet is, — hibásnak kellene minősítenünk, — névmagyarázatunkban az egyetlen lehetséges módot is fogjuk látni. A tó nevéhez manapság ragasztott *d* betűt értelemkereső jegynek tekintjük. (A hely értelmetlenségnek látszó *bárd* végéből így lett értelmes (!) *bárd*.) E forma végső jegyében *t*-vé történő alakulását pedig már a tó szó kezdő betűje előre való hatásának tulajdonítjuk.

Kurmur (Körmör), vagy *Kurmul* (Körmöly), — aztán *Kormul* (Körmöly), végül *Kormoly-tó*. Nevét a Kormoly-szigettől származtatjuk.

Nagy mohos-tó. A Mohos keleti része.

Wruzd, *Oruzd*, *Vruzd*, majd *Orozd-tó*, esetleg *Orozd-tava*. Nevét a középkorban is emlegették. Egyes alakjait, előbbi sorrendben az Árpádk. új okmt. VIII. k. 199. l.-n, — a Zichy okmt. I. k. 412. l.-n, — u. a. okmt. I. k. 415. l.-n találjuk meg. Olvasásuk fenti sorrendben Üröszd, Öröszd és Üröszd. [A *z* jegy *sz*-ként való kiejtésére lásd a Melich J. által más céllal említett *Zeblok* nevet. (A nyelvtörténeti szótarról: 102. l.)] A M. nyelvtörténeti szótárban az orosz címszó alatt ezeket találjuk: „Uruz, jobagio regis. 1217. (II. k. 1135. h.) A halászhely kis részében közös volt a szomszédos Beszterec községgel. E község pedig ősi soron szláv jellegű hely is volt. Így az itt lakókkal való közös birtoklás emlékének is tarthatjuk a tónévben található *-d* képzőt. A névnek magának pedig az oroszos értelmet is tulajdoníthatjuk. [A Czucz.—Fog.-szótár szerint az ilyen *-d*-ben az *oda* helyre mutatón kívül a birtokosságot jelentő *os* értelem is rejlik. (I. k. 1168. h.)]

Wsund, — *Vsuend*, *Vsumd*, végül *Ösvény-tó*. Nevük az előbbi sorrendben, az Árpádk. új okmt. III. k. 199. l.-n. továbbá a Zichy okmt. I. k.

412. l.-n és I. k. 412 l.-on, — majd u. a. okmt. I. k. 415. l.-n fordul elő. Legutolsó névváltozat a nép száján él. Olvasása a régi alakoknak: Üsönd, Uşvend és Üsömd. — A tónév végén levő -d-t helynévkepzőnek tekintjük. Így az eredeti értelmét *Ösvényes*-nek tartjuk. Ma, — akár a mellette, — északkeletre — fekvő szigetet, csak *Osvény*-nek mondják. — A sziget nevét, — sajtóságon, — a tótól kapta. Hajnal M. szerint ugyanis utóbbi az Orozd-tóval egy csolnakázásra alkalmas ér kötötte össze. Ugyancsak Hajnal, az ilyen közlekedésre szolgáló keskeny vizes helyet *vizi ösvény*-nek is mondta. (Lsd a Pepecs ergéjéhez fűzött megjegyzését.) Így a tó valóban ösvényes is volt. Amennyiben az Ösvény-szigeten, — lábbal kitaposott ösvény — csak az ármentesítés utáni időkben vezetett át a szomszédos kolbárd-környéki szigetekbe, — ellenvetést senki nem tehet a helynév említett módon való magyarázata ellen. —

Porciós-tó. A P.-szigettől nyugatra. Id. Varga J. után. A halászat fénykorában a halbőségükről nevezetes kis tavak gyalmolását estére hagyták. Ilyenkor a legénység tréfásan mondogatta is: Itt kifogjuk a *porciónkat*. Ez alatt a fogott halból a munkájukért őket megillető részt értették.) Később egyetlen kis tó neve maradt a Porciós. Azé, amelyiknek rendszerint legtöbb volt a hala.

Szűg-tó. Az Orozd-tó öble volt. Fekvése alapján nevezték el. Szűg szög.

Zultha, — aztán *Zöld-tó.* A név első alakját a Zichy okmt.-ban találjuk meg. (I. k. 412. l.) Itt az Oruzd, Oruzdere és Kyralthoa halászóhelyek után van említve. A titokzatosnak látszó név már vitéz Mikesey Sándort is foglalkoztatta. (Szaboles vm. kkori víznevei. 31. i.) Ezt aztán, — valószínűleg az Oruzd-del és Oruzdere-vel való együtt említése, — méginkább a névnek, magának, — a M. oklevél-szótár szerkesztője, — Zolnai Gyula — által való megkérdőjelezése, — s a Zolcha névvel való helyettesítése — alapján szláv eredetűnek vélte, — így a Kék község határától kissé távol eső hely nevével, a dombrádi *Zsóce*-vel — azonosította. Bár legkevésbé sem látszott valószínűnek, hogy ez a beszercei vár fölött, — a nagyhalászi határ közelében — fekvő halászóhely valamikor is Kékhez tartozott volna, — figyelmen kívül mégsem hagytuk v. Mikesey elgondolását. Amennyiben mi, magunk egyetlen szláv nyelvet sem ismerünk, kikértük Rözse István és Balczó András ev. lelkészek (Nyiregyháza) véleményét. Ők kijelentették, hogy a Zulta (Szölta) és Zsóce nevekben a szláv eredetet felfedezni semmiképen sem lehet. A v. Mikesey által vélelmezett *zsel* alapszó *szomorúság*-ot, *fájdalm*-at jelent. Ha ehhez. — a helyhez semmi módon nem illő — szóhoz egy kicsinyítő képzőt ragasztottak volna, az távolról sem a *-csa* lett volna. — A körülményeknek inkább megfelelő *zeleny* szóból pedig indulni nem lehet. Így valószínű is, hogy a Zultha magyar, vagy egyéb

eredetű név. — Mi e név megfejtésére ugyancsak az Oruzd és Oruzdere nevek felhasználásával indultunk ki. Ezekhez azonban még hozzávesszük a velük együtt említett Kyrathoát is. Az itt idézett három ősi halászhelynek nemcsak a neve, hanem a fekvése is jól ismert. Valamennyi a kéki határ északnyugati részén található. Így *Beszterecre* is átnyúlik. E községgel, magával Kék csupán még egyetlen egy híres régi halászhelyen osztozik: a *Zöld-tó-n*. Ez a név pedig, — legalább is oly mértékben, — mint a dombrádi *Zsóce*, — hasonlít a *Zultához*, — vagyis *Szöltához*. Ennek azonban még más előnyei is csak volnának. Első sorban, hogy ez a hely maga Kék közseghez is tartozik. Másodsorban pedig, a *Zöld-tó* nevének az értelme is inkább illik egy halászhelyhez. Vegül, hogy e sekélyvizű tavat, — a nép szerint, — a belőle nagy tömegben felvett vizinövények, — nád, káka stb. — színéről is nevezték el... És mégsem magyarázhatjuk így a hely nevét! S ebben, sajtáságosan, az ősi név első tagja, — a szől — okoz nekünk legnagyobb nehézséget. A kékkörnyéki magyar ugyanis a zöld szó utolsó jegyét nem szokta elhagyni. A szint magát, mindig csak *zöld-nek* mondja. Más lehetőség után kell tehát néznünk. Annál is inkább, mert Kiss Lajos megállapítása szerint a *Zöld-tó* besztereci része 215 kat. holdnyi volt. Ez tehát a most megnevezett község legnagyobb tavának is volt tekinthető. (Föld és ember c. folyóirat, 1922. évf. 210. l.) Így pedig már a lehetősége is ki van zárva, annak, hogy az ősi *Zultá* név utolsó szótagját, — a *tá-t*, — esetleg mástéle magyarázása révén — a hely kicsiségével összeköthető kicsinyítő képzőnek tüntessük fel. — Ha a község lakosainál érdeklődünk, megtudjuk, hogy az általunk és v. Mikesy által szóba hozott két halászhely, — a *Zöld-tó* és a *Zsóce* — szomszédosak voltak. Így jókora területen is feküdtek. De még a besztereci vár tőszomszédságába is estek. Valamennyitől, — nem túlságos messzeségben — ott voltak aztán a *Bajcs* és *Boz* nevű szigetek is. A község ellenkező oldalán pedig még a *Király-tava* nevű ősi halászhelyet is ott találták. (Id. Kántor István értesítése.) Ezek közül a két szigetnév — eredetére nézve — besenyőnek mondható. [V. ö. a Györfly György *Besenyők és Magyarok* (1940) c. könyvében található, gazdagocska és szürke jelentésű — *Bajca* és *Boz* nevekkel. (453. ill. 486. l.)] A besenyő pedig török eredetű nép volt. Ezután már nem tűnhet fel különösnek az, ha mi, a vitatott halászhely legrégebbi formáját az ugyancsak török származású *Zulta*, — *Zoltán*, — vagyis *Solt* személynévvel hozzuk kapcsolatba. Úgyde ez a név maga, nem ismeretlen előttünk. Hiszen Magyarországnak is volt ilyen nevű fejedelme. Ez pedig egyeneságú őse volt első királyainknak. (Hóman Bálint: *Magyar történet*. I. k. 96. és 144. l.) Az ősi Szabolcs vármegye területén kívül eső, — már a borsvai várispánsághoz tartozó — határmenti részek, — köztük *Beszterec* és *Kék* községek területe, — a letele-

pedett magyar törzsek között fel nem osztódtak, — tehát nemzeti közvagyonnak megmaradtak. Így fejedelmeink és királyaink rendelkezése alá is jutottak. (Ifj. Reiszig Ede. Magyarország vármegyei és városai. Szabolcs vm. k. 401. l.) Utóbb említett két községre nézve teljes értékű bizonyoságoknak találhatjuk a bennük iekvő Király-hegy és Király-tó neveket. — Az ilyen helyeken aztán török fajú besenyőket is telepítették le. (Ifj. Reiszig említett tanulmánya.) Az előbb mondott neveken kívül bizonyoság lehet erre nézve a borsvai várispánság határán levő bogdányi Korhány helynév, továbbá a Tét és Besenyőd helységnév stb. — Jósa András szerint Beszterecen egy honfoglaláskori földvár volt. (Magyarország vármegyei és városai. Szabolcs vm. k. 396. l.) Ebben jellegzetes tárgyat is találtak. (Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban. 1914. év. 11. l.) Ezek után a legnagyobb valószínűséggel elmondhatjuk, hogy a Zöld és Zsóce tónevek eredetijének tekinthető Zultha halászhelynév, — akár a Király-tó neve, a hely ősi fejedelmi rendelkezés, — de már egyetlen egy fejedelmi rendelkezés alá való tartozás — megőrkítője. E mellett az sem látszik kizártnak, hogy a mondott ősi név, egyúttal a halászhelyek tőszomszédságában fekvő vár ősi neve is volt. Ennek a valószínűsítésére felhozhatjuk érvként, hogy a tőle nem messze fekvő Beszterec — a mellette található tó ősi jó magyar Orozd neve alapján — honfoglalás utáni orosz településnek tekinthető. A vár tájéka különben is telve van ősi jelleggel bíró magyar nevű helyekkel. (Ilyenek a Mája, Illtó, Döges, Sulymod stb.) A Zultha fejedelem nevet Pais Dezső szerint Szoltá-nak kell olvasnunk. (Magyar Anonymus. 141.—2. l.) A halászhely Szolta nevét népetimológia eredményének kell tekintenünk. A név első tagja t. i. a sún és — minden valószínűség szerint — a sulyom őseredeti nevét tükrözi vissza. (Lsd Kálmán Béla, illetve Pais Dezső Magyar nyelvben megjelent tanulmányát. évf. 103., ill. 104. l.) További lépésnek tekintjük a név második részének az érthető tó-ra való átváltoztatását. Utolsónak gondoljuk pedig, a már elavult Szöl előrésznek az értelmes zöld-dé való alakítását. — A dombrádi Zsóce név. — e helység egykori szláv lakosainak az ajkán, — a besztereci magyarok Szöltájából indulhatott fejlődésnek. Mai alakja után ítélve azonban, — az utolsó változtatást, simítást — már újra magyarok, — és pedig dombrádi magyarok végezheték rajta.

Vereshíd (Üreshíd). A térképen a Veres-láp déli szomszédságában keresendő. Ott — ahova helyszűke miatt, — csak a tó szót írtuk be. Az ősi név tüzetesebb magyarázatra szorul. Ezt Vereshíd alakban, — már a Zichy okmt.-ban megtaláljuk. (I. k. 412. l.) Mellette azonban sajtáságon, — Vsuend (Üsvend) szóra akadunk rá. Ezért benne a *v*-t az *ü* jegyének is kell tekintetnünk. (A mai *v*-t akkor, — mint ugyanebből a példából is látjuk, — az *u*-val jelölték. Így még ugyanott az *ynewueizad*,

prepostoua, yuanthokaya helynevekben is!) A Vereshíd nevet tehát Ueres-, vagyis Ureshídnak is kell olvasnunk. [Az ü betű kettős jeggyel, — de már csak az u és e jegyekkel — való írására Kniezsa István után közölhetünk egy példát: Hueos — fg. Hvseos tó. Nevezett író azt is megjegyzi, hogy ez a helynév Erdélyi L. szerint Hüsös-nek olvasandó. (Magyar nyelv. 1928. évf. 196. l.) Az ü hangzó v és e jegyekkel való leírására jó példa még az *üres* szó *ü* betűje helyén a nem sokkal későbbi időben megtalálható *ve* jegy. (M. nyelvtörténeti szótár III. k. 897. h.)] A körülmények tüzetes átvizsgálása révén sem juthatunk más eredményhez. — Vegyük sorra bizonyítékainkat! A Vereshíd környeke, — mint az térképünkről is kitűnik, — rendkívül nádas és posványos volt. Száraz hely alig akadt ott. Ezek ismeretében természetesnek is fogjuk találni, hogy a névadó hidat magát, nem valamiféle közlekedés lebonyolítására készítették. Ezt különben, — a Zichy okmánytár alapján is, csak halászeszköznek kell mondanunk. — Milyen lehetett ez a halfogó szerszám? A felvetett kérdésre következőkben fogunk választ adni: A Vereshíd helyneveinek alapos átvizsgálása alkalmával — érdekesen, — még két másik olyanra akadunk, melyben a híd szó ugyancsak bennefoglaltatik. Ez a két *Hidalia* (*Hidalja*) helynév A most említett két név azonossága, — nemkülönben az *alj* szónak bennük való kihangsúlyozása, — szükségképpen gondolkozásra készíttet minket. Ennek a folyamán, a helynevek ismétlődéséből, e halfogó eszközök lényegben való egyezésére, — a nevekben megtalálható *alj* szóból pedig e szerszámok alsó részének a rendkívüli fontosságára fogunk következtetni. Egy ilyen ősi halászpítmény után való kutatás — aztán — nem lesz haszontalan dolog. — Herman Ottónak A magyar halászat könyve c. művéből a következőket olvashatjuk: „Magyar czége... fejlett... rekesztő halszerszám, amelynél egy cölöpökre fektetett *gerenda* fogta át a vizet s a gerendához támaszkodott a sűrű karóverés, mely a halnak útját állotta: A verés közepén kihagyás, vagyis kapu volt, a melybe a halász a *kámzsa-hálót* beállította... Az alkotmány oly szilárd (volt), hogy a *halász a kapu fölött, a gerendán foglalt állást* s úgy tette be s emelte ki a hálót... Adomány tárgyát (is) képezte; természete szerint pedig alkalmas volt arra, hogy nagy folyót is átfoghasson. (I. k. 150.—2. l.) Ezt a halfogó szerszámot táhát *hídnak* is lehetett tekinteni. Az elmondottak alapján pedig kétségtelen az is, hogy benne ugyancsak az alsó rész — az *alj* — a *híd alja* — volt a legfontosabbik. Ebből pedig már az is következik, hogy a Vereshíd alakban előforduló helynév, — olvasási módja szerint, — egy hidrésszel még bíró, — de aljában már feltűnően hiányos, — üres, — s így bizonyára elhagyottan is álló — ősi halászszerszámra emlékeztet bennünket. Lehetetlennek is látjuk azt, hogy valaki, az Ur 1333. esztendejében, — a minden bizonnyal sokat érő veres festéket, — ezen az eldugott, sáros,

piszkos helyen alió hatalmas építményre pazarolta volna. Az előadottak után az is kétségtelenné válik előttünk, hogy a körülményesen leírt, — nagy fontossággal bíró, — ép szerszámnak nem mindig volt idegen, — cége — a neve. Azt, ősi soron, — jó magyarsággal — *hidaljá*-nak nevezték. (Egy — ugyancsak jó — másik magyar névre, — a *Kaposhid*-ra, a Járát-folyásáról szóló jegyzetben mutattunk rá.)

Ér-tava. A mellette fekvő Kormoly-tótól magasabb hely nem váiasztotta el. Így e halászóhely részének is tekintették. Tőle csak rendkívüli szárazság idején, — méginkább az ármentesítés után — különült el. Ezekben az időkben pedig a két mélyedést egy nagyon jó halászóhely, — a Pásztor-ere — kötötte össze. Az ér emelkedettebb partrészlete a déli mélyedéshez sokkal közelebb esett. Ugy látszott hát, mintha az ér, maga is, idetartozott volna. Ezért kapta ez az *Ér-tava* nevet.

Gyalap-tava. Szeles D. után.

Kecsker-tava, vagy *Kecsker-tókája*. Szeles D. után.

Kyralthoa, majd *Kyral-taua*, végül *Király-tó*. Elsőt a Zichy okmt. I. k. 412., másodikat a Bánffy oklt. 195. lapjáról vettük. Utolsó a mai alak. Neve magyarázatra már nem szorul.

Kétág-tava. Hajnal M. így említi a Kétág-szigettel: „A mellette levő tóból a víz két eren folyt lefele.“

A két *Malatoua*, — majd *Moluntaua* és *Molnaitaua*, — aztán már két *Moluntaua*, végezetre két *Malom-tava*. Nevüket fenti — kettős rendben az Árpádk. új okmt. VIII. k. 199. l.-n, a Zichy okmt. I. k. 415. l.-n, — végül az Anjouk. okmt. III. k. 345. l.-n találjuk meg. Nevük fejlődési menete tehát: a) Mala — Molun. b) Mala — Molnai — Molun. — A mala szó latin eredetű. Ilyen formában, — egyes számban, — még csak *daralókö*-vet jelentett. Ebből az egyetlen adtból, magából is sokkal inkább arra kell következtetnünk, hogy a tavak névadója egy — hozzájuk közel fekvő — ősi szárazmalom-féleség, mintsem vízimalom volt. Amennyiben azonban a két tó nem volt bőséges vizű, — s ezt mind a kettő egy-egy áradás alkalmával kapta, — e mellett pedig lefolyása mindegyiknek a lehető leglassúbb volt, — de még gátolni sem tudták volna őket. — előbbi következtetésünket már tényként is kell elfogadnunk. — A Molnaitaua név előtagját így már nem *Molnas*-nak (*Malmos*-nak), hanem *Molnár*-nak olvassuk. A M. Oklevél-szótár 665. hasábján a *Molnár* név már az 1330. évből említődött. — A kéki helynevek közt pedig egy Molnár-láp is van. — Ezek ismeretében jártunk el a helynév értelmezése során. — A tavak közül a szárazföldhöz közelebb esőt, — a keletit, — hisszük a Malom-tavának. A távolabbit, — a nyugatit pedig a Molnár-tavának gondoljuk: éspedig egy molnár által történő használata alapján.

Nyár-tava. Az Orozd-tó egyik öble.

Pap-tava. A Borostános-láptól délre. A demecseri Pap-tava része. Valószínű, hogy azonos az ősi *Prépost-tavá*-val is.

Szalóka-tava. A Szalóka nevű helytől vette a nevét.

Thelecttow, vagy *Telek-tava.* Nyírbogdányból nyúlik át. A Bánffy-cs. oklt. a XIV. sz. közepén előbbi alakban, — Henével kapcsolatban említi. — A temető-láp tájéki víz ősi nevének tekintendő.

Gurghab, azaz *Györgyhab.* A térképen tévesen a Bodor-ártér helyére írtuk a nevét. A Györgyhab a Kisgyőr-szigettől északkeletre fekszik. Ott, ahol ma Galgóczy Jánosné kis sarokföldje található. — Az Árpádk. új okmt. VIII. k. 199. l.-n *Gurghad* (!) A Zichy okmt. I. k. 415. l.-n és az Anj. okmt. III. k. 346. l.-n *Gurghab.* Az első név szóvégi *d*-jét tollhibának tekintjük. A tavat a Győr- (Kisgyőr-) szigetről nevezték el. Ezt az alacsony szigetet a mellette fekvő tó *hab*-ja gyakran elborította.

v) Vizi utak:

1. *Járat*, vagyis több tavat összekötő, csolnakkal mindig járható, — széles, tiszta folyóvíz: Ilyen volt a már említett *Járat-folyása.*

2. *Ösvény*, vagyis két tavat összekötő, csolnakkal többnyire járható keskeny, tiszta folyóvíz. Ilyen volt az *Ösvény-ér*, közönségesen *Ösvény-ere.*

3. *Erge*, vagyis két emelkedés közt található, — keskeny, tiszta folyóvíz sekélyes szakasza, — melyen a szarvasmarhákat át tudták ergetni. — azaz lassú lépésben is át tudták hajtani: Ilyenek voltak a

Kétág-ergéje. A K.-sziget Siralomsziget felőli oldalán. Széles D. után.

Pepecs-ergéje. A baboti oldalon. Hajnal M. említi.

Sút-ergéje. A Kisgyőr-sziget keleti részén. Id. Varga J. után.

Pásztorere-ergéje. Az ergék legnevezetesebbike. A Pásztor-erén vitt át. A többi ergénév, sajnos, már feledésbe merült.

4. *Úszó*, — *uszovány*, — vagyis két magaslat közt levő, mély, tiszta folyóvíz, melyen úszóban verték át a szarvasmarhákat: Ilyen volt az *Uszoványszeg* melletti *Úszó.* Hajnal M. után.

5. *Keresztüljáró*, vagyis két emelkedés közt található, széles, tiszta folyóvíz ingadozó mélységű szakasza. — melyen vizes időjárás esetén csolnakon, szárazság idején pedig szekeren tudták lebonyolítani a forgalmat: Ilyenek voltak a

Keresztüljáró. A tagosítási iratokból. Ma nem ismerik.

Gémes-útja. A Gémes északi részéhez vezetett. Néhai Tóth I. után.

Gyalap-útja. A Gy.-folyásán vezetett át.

w) **Utak:**

Nagyút, Kék község XIX. sz. eleji irataiban. — ezt *Rakamaz—Várdi-útnak* vagy *Kemecse—Demecseri-útnak* is nevezték, A tagosítási iratokban. a *Megyeri-, Bogdányi-, Demecseri- és Besztereci-út*. Közbeszédben használt régi nevek.

z) **Különleges helynevek:**

Rét. Erdetileg a Tisza árterületének volt a neve. Ma már az e tájon fekvő fentes részeket is így emlegetik.

Királytaszeg. Tulajdonképen Királytó-szeg. Hajnal M. is említi. — Az a szöglet, amely a Gyalap-újtjától balra, a Király-tó mellett található. Vizes és száraz rész egyaránt hozzátartozik.

x) **Híres halásztanyák, — vagyis a téli halászat alkalmával a tó jegén sorakoztatott udvarszerű gyalmoló helyek legjobbjai:**

Mélyszeg-tanya. A Nyár-tavában volt. Mindig egy helyen, — a tó legmélyebb részén készítették. A név utolsó tagja arra utal, hogy a halászok minden gyalmoló helyen lerakták holmijukat.

Nagymélyszeg-tanya. Az Orozd-tóban, — a Sós-szigettől északkeletre feküdt. Borsi D. után.

Tölkös- másként *Kárászos-tanya*. Az Orozdban, — a Molnár-láptól nyugatra volt. Első nevét vizitökjéről, másodikat kárászairól kapta.

B) A vizmentesítés révén keletkezett új helynevek:a) **ÚJ DOMBOK:**

Előbb csak a régi száraz szigetek kiemelkedő részei, — pl. *Csikosdomb*, *Kolbárd-dombja*, később már a szigetek maguk is, — még az újonnan keletkezett szigetek is, — pl. *Páskomkút dombja*. (A Kecskertókájától északra esik. Szathmáry B. után. Páskom — legelő.) — Utóbb hivatkozott szigetek esetleg névváltozással is, — pl. *Kisgémes* helyett *Pásztor-ere dombja*. (Széles D. után.) — b) **ÚJ SZIGETEK:** Előbb még lápok, cseretek, vagy éppen a tavak síkvízzel borított névtelen részei: *Bikás-sziget*. (A besztereci határszélen, — a Görbe-szigettől északra. — Gerák S. után. A besztereciek elbitangolt bikái e tiltott területen szoktak megállni.) — *Déllő- (I.) sziget*. (A Molnár-láptól nyugatra. Gerák S. után Tóth István gulyabeli marháinak a delettető helye volt.) — *Déllő- (II.) sziget*. (A Porciós-tavától nyugatra. A kéki birtokosok szarvasmarháit delettették rajta.) — *Dudás-sziget*. (A Déllő (I.)-től délnyugatra. Borsi D. szerint a szigeten maradt kutya vonítása lett volna az oka ez elnevezésnek. Szerintünk egy régi kéki kisbirtokos család *Dudás* ragadványneve után kapta nevét. Biztos tudomásunk szerint

a család egyik tagja dudás volt a katonaságnál.) — *Égés-sziget*. (A Dudás-szigettől északra. Jakab F. után. Tözegtalajának egy része kiégett.) — *Gönczy-sziget*. (A Kormoly-szigettől északra. Az Orozd-tóba benyúló régi cseretrész. Jakab F. után. Egykori használójáról nevezték el.) — *Görbe-sziget*. (A Sós-szigettől északra. Gerák S. után.) — *Kecsker-sziget*. (A Kecsker-tavától keletre. Demecserrel közös. Szathmáry I. után.) — *Kisgémes-sziget*. (A Pásztor-erétől nyugatra. F. Tóth. I. után.) — *Kis Tóth Mátyás-sziget*. (Id. Varga J. után.) — *Páskom-sziget*. (A Kecsker-tavától nyugatra. Az Orozdi-útba beleesik. Szathmáry I. után. Páskom alatt itt egy, a községtől északra, a Porciós-szigetig felnyúló, — tagosítás utáni — legelő sáros-vizes területét értették. Ez a *Hetes birtokosság* legelője volt.) — *Páskomkút-sziget*. (A Kecsker-tavától északra. Szathmáry B. után.) — *Töltés-sziget*. (A Kocik-gerindje (I.) későbbi neve. Gerák S. után. A nevet az északi végében levő töltéstől kapta.) — c) *ÚJ CSERETEK*: A régi tavak megcsappant vizű, náddal benőtt fenekei, pl. az *orozdi*. — d) *ÚJ TÓKÁK*: A nem túlságosan megkisebbedett régi tavak, pl. *Gyalap tókája*, — nemkülönben a tavak elszakadt részei, — pl. az Értava déli részétől elkülönült *Hajnalné tókája*. (Széles D. után.) — e) *KUTAK*: A túlságosan megkisebbedett tavak, — ha még különösen mélyek voltak, — pl. a régi Gál-tó kisterjedelmű, mély maradványa, a *Gál-kút*. (A Gál-tó délnyugati részén fekvő, láppal körülvett hely. Széles D. után.) — f) *GÖDRÖK*: Az összezsugorodott tavak, ha nagyon sekélyek voltak. Így a *Babot-gödre*. (A Babot északi végében. Hidegh Nagy K. után.) — f) *POSVÁNYOK*: A régi tavak sáros medrét nevezték így. Pl. a *Gáltóposványa*. — h) *ÁRTÉR*: *Bodor-ártér*. (A hely a Kisgyőr-szigettől északra esik. A nép szerint, a tagosítás során 8 hold földet mértek itt ki, csalárd módon, — egy *Bodor* nevű ökörért. Amennyiben azonban egyszerűen *Bodor*-nak is mondják, s ezen a helyen egy ér, — Demecser felől — tekervényesen folyt a György-habja felé, s a bodor szónak, — Czuczor és Fogarasi szerint — általában tekervényesen meghajlott a jelentése, — a név valószínűleg öröklött: az érnek az ősi neve. A szó előbbi értelme nevezettek szótárában az I. k. 691 h.-n található.) — *Farkas-ártér*. (A Kecskertől délkeletre eső fentes hely. Ifj. Varga Antalné után. Szerinte egyik régi birtokosáról. Farkasról kellett elneveztetnie. Amennyiben azonban másoknak túlsúlyban volt itt a birtokuk. s rajta ősi soron sűrű cseret volt, valószínűbb, hogy a benne megbúvó farkasokról nevezték el. — i) *CSATORNÁK* közönségesen *KANÁLI-SOK*: *Lónyay-csatorna*, másként *Nagy-kanális*. (A kemecse—demecseri-útmenti nagy csatorna.) — (Fekvése szerint. Ugyanígy a következők is.) *Gálkúti-csatorna*, *Nesze—pátrohai-csatorna*, melyet újabban hivatalosan már *Pátroha—nagyhalászi*-nak neveznek. — közönségesen

pedig a szerint emlegetik, amelyik részét jobban ismerik. Így mondják *Malomszegi*-nek, *Gémesi*-nek stb. Ezeken kívül vannak még az *Orozdi*-, *Királytói*- és *Szalócai-csatornák*. A most ásott kisebb csatornák még névtelenek. j) **GÁTAK:** *Gát*. (Mint a *Vészlő* nevével kapcsolatban mondtuk, — egy ősi halászszerszámnak, a *fejés vész*-nek a gátrésze volt.) — *Töltés*. (A *Töltés-szigettől* északra feküdt. A *Déllő*- (I.) be vezetett. Ősi szokás szerint fűzfagallyból, nádból és földből készítették.)

C) Más úton keletkezett, — vagy kiterjedtebb jelentéshez jutott helynevek :

a) **NAGYOBB DÜLŐK:** nevei 1. Régebbiek: *Helység-tere*, *Hidegvölgy*, *Sántilkó-hegy*, *Rókalukas*, *Szalóka*, *Tehenes-hegy*, *Gál-kút*. *Uszovány-szeg*, *Telek-mezeje*, *Kormoly* és *Kolbárd*. (A községi dülők és mezők 1850. éi leírásából. [Kék közs. ir. közt.]) — 2. *Újabb dülők:* A *Beltelkek*, a *Cicka*-, a *Kövesszeg*-, az *Előhegy*-, a *Királyhegy*-, a *Tűszeg*-, az *Orozdi*-, a *Hosszúsziget*, a *Malomszeg*-, a *Pepecs*-, a *Tomsó*-, a *Sátoros*-, a *Németház*- és a *Gátkút-dülő*. [Utóbbi helyes neve a *Gálkút-dülő* lenne.] (Az 1912. évi kat. ívekről.) — b) **TAGOK:** *Pap-tag*. (A *Cicka-hegytől* északra. Ref. lelkeszi javadalom.) — *Tanító-tag*. (A temetőtől északra. Ref. tanítói javadalom.) — *Grófi-tag*. (A gróf *Vaycsaládé* volt. A tagnevek, amennyiben egy-egy család nevéhez is fűződnek, — sajátságosan — már nem a jelen állapotot tüntetik fel. Azokban az eladók, felparcellázók nevét örökítették meg.) — *Szombathy*- (I. és II.) *tag*. (Első a *Nagyszilas-hegy*, második a *Pap-sziget* tájékán.) — *Kriston* (I. és II.) *tag*. (Első a *Szővény*, második a *Kukorasziget* környékén.) — *Miskolczy-tag*. (A *Nagy-leshely* tájékán.) — *Péczei-tag*. (A *Pap-szigettől* északra.) — *Sulyok-tag*. (Az *Elő-tónál*.) — *Gődény-tag*. (A *Gönczy-sziget* környékén. A besztereciek nevezik így.) c) **MÁS KÜLSŐ TERÜLETEK:** *Hetesek-földje* (A *Szalóka* és *Tehenes-hegy* tájékán. A tagosítás alkalmával vágták ki. Eredetileg hét birtokosa volt.) — *Urbéresék-földje*. (A *Telek-mezején*.) — *Rekettvés-kaszáló*, vagy *Nyárfás részlet*. (A *Gémestől* keletre. A régi *Gémes-ere* melléke. Első név *Szathmáry B.*, második *Szathmáry József* után.) — *Cickahegy-alja*. (A régi *Pozsáros*. Id. *Soós A.* után.) — *Sátoros-laposa*. (A *Farkas-barlang* újabb neve. *Gerák S.* után.) — *Homokszeg-oldal*. (Az *Értava-dülőben*, az *Orozdi-út* keleti oldalán. *Pethő Dániel* után. A demecseri *Homok-szegtől* kapta a nevét.) — *Homok*. (A *Lónyay-csatornától* délre eső részek neve.) — *Ártér*. (A *Lónyay-csatornától* északra eső, mély fekvésű helyek.) — *Húszholdas*. (*Nvárády Mihály Tőkés-kátyú* tájékán fekvő kisebb birtokrésze.) — *Igényelt-legelő*. (A *Lónyay-csatorna* északnyugati oldalán. Az *Országos földbirtokrendező Bíróság* által a kisebb birtokosoknak juttatott legelő.) — *Urbéresék*

legelője. (Az Alsó Sós-sziget tájékán.) — *Egyház-földje*. (A temetőtől délnyugatra. A ref. egyház használatában.) — *Sárgódrök*. (Földhordóhely a Malom-szegen, a nyugati Malom-tavától délre.) — *Sulyok-kert*. (A temetőtől keletre. Levente gyakorlóhely.) — *Szombathy-kert*. (A Babot nyugati részén. A ref. templomkert alatt.) — *Gyula-kert*. (A Szombathy-kerttől délre. A Szombathy-család egyik tagjáról nevezték el.) — *Temető*. (A ref. és kat. egyházak temetkező helyei. Mellettük a zsidó temető is ott van.) — *Evangélikus-temető*. (A Szöllőhát északi sarkában.) — *d) TANYÁK*, vagyis külső helyen lévő lakóhelyek: *Őrház*. (A régi Köleshely közepe táján. A Szalókával szemben fekvő kis rétnél. Az Államvasutak tulajdona.) — *Szivattyú-telep*. (A Nagykerülő-szigetnek a Nagyúttól északra eső részén, a Lónyay-csatorna mellett. A Nyír víz-társulat vízszivató telepe.) — *Dugó-tájék*. (Ide tartozik a Dugó régi épülete, továbbá Nyárády Istvánnak a Két-hegy nyugati részén levő tanyája, Bendzsák István háza, Nyárády I. különálló kocsisháza és Vasóczky-féle ház.) — *Sátoros-tanya*, másként *Nyárády Sándor és Glück Herman kettős tanyája*. (A Sziget-dombon.) — *Répa-hegy-tanya*, más néven *Kotán-tanya*. (A R.-hegy nyugati oldalán.) — *Kacsástó-tanya*, más néven *Nyárády Mihály alsó tanyája*. (A Gulyaállás északi végében.) — *Bokroshegy-tanya*, néha *Szendrei-tanya* is. (A Bokroshegy- (I.) től délkeletre.) — *Szalókai-tanya*, más néven *Nyárády S. kerülőháza*. (Nyúlkaparón, szemben a Szalóka-tava délnyugati sarkával.) — *Vadréti-tanya* vagy *Szathmáry József kerülőháza*. (A Sátoroshegy északi végében.) — *Kistanya*, másként *Szalánczy-tanya*. (A Szöllőhát déli végében. A Szalánczy-család szomszédos nyírbogdányi *Nagy-tanyájá*-tól való megkülönböztetésére kapta nevét.) — *Gyalapi-tanya*, néha *Nyárády S. felső tanyája*. (A Gyalap-útja déli végében, a Pátroha—nagyhalászi csatorna és a Besztereci-út kereszteződésénél, az északnyugati sarokban.) — *Kormoly-tanya*, esetleg *Glück felső tanyája*. (A Kormoly-szigeten.) — *Ösvénytó-tanya*, másként *Nyárády István felső tanyája*. (A Madár-sziget keleti oldalán.) — *Sereskád-tanya*, más néven *Nyárády M. felső tanyája*. (A Sereskád nyugati részén.) — *Kolbárd-tanya*, esetleg *Klein-tanya*. (A Kolbárd-szigettől nyugatra.) — *Járat-tanya*, másként *Liszer-tanyája*. (A Járatól délre. — a Lapos-szigetnél.) — *e) UJABB JELENTÉKENY ŪTNEVEK*: *Baboti-út*. (A térképen a Ködmönöshegy-aljától a Malom-taváig fut.) — *Gyalapi-út*. (A régi Gyalap-útja besztereci végétől északra indul ki s a Sós-sziget felé tart. Tűszegi-dülőnek is mondják.) — *Kincsesveremhegyi-út*. (A Besztereci-útból a Kv.-hegy felé szakad ki. Az összeírásban a szörnűsleges Kimszerémi szóval említették meg.) — *Kövesszeghegyi-út*. (Az a Tanító-tag északkeleti sarkánál, az Ujsoron kezdődik.) — *Orozdi-út*. — ezt a hosszú utat a birtokosok birtokuk fekvése szerint *Malom-*

szegi-nek, vagy *Hosszúszigeti*-nek is mondják. (A Felvégtől az Orozd felé fut.) — *Sátorosi-ut.* (Az Ágas-erdő nyugati oldalán vezet.) — f) *UJABB UTCANEVEK: Fő-utca.* (A két szőlőnél kezdődő, s a Malomszegben végződő utca.) — *Szoros-utca.* (A régi Porgolát-utca.) — *Posta-utca.* (A régi Cigányvég.) — *Ujsor.* (A Tanító-tag délkeleti sarkánál a Gémes-felé halad.) — *Szúg,* másnéven *Alvég-utca.* A Ködmönös-hegy nyugati oldalán vezető zsákutca.) — *Fürdő-utca.* (A Fő-utcából, az Alvég-utca torkolata közelében — kiszakadó, — keleti irányú utcácska. Kezdőhelyén a zsidófürdő van.) — *Hajnal-utca.* (A Fürdő-utcából, a közepe táján, északfelé kiinduló zsákutca. Első lakója egy Hajnal Lajos nevű ikiszgazda volt.) — *Rózsa-utca.* (A Posta-utcától a temető déli része felé haladó zsákutca. Neve tréfás eredetű.) — *Vasut-utca.* (A Szőlők déli végétől a M. Á. V. nyiregyháza—csapí vonala felé épített utcarész.) — g) *'EGYÉB KÖZLEKEDÉSI VONAL: Vasut.* (A nyirbogdányi határ felől a demecseri felé halad. A község területére a Németháznál érkezik. Róla a Pince-gödörnél távozik.)

IV. A KÖZSÉG TELEPÜLÉSE.

Különféle régiségek, — éspedig egy cickahegyi *kőbalta*, egy nyúlkaparói, *hamvval telt cserépfazék*, egy orozdi *bronzkard*, egy ösvény-szigeti *ezüst barbárpénz*, s egy újsori római *Antoninus-ezüst-érme*, — kétségtelenné tették azt, hogy Kék község területe, már a *honfoglalás előtti időkben* is széltében-hosszában, *emberjárta hely* volt.

A származás idejére nézve utánuk következő lelet sokkal későbbi eredetű: *IV. Béla király*-nak a Gyalap-útján talált *réz szükség-pénze.*³⁶

A község területének azonban már e pénz veretési ideje előtt is csak *magyarjárta*, — sőt *magyarlakta* — *helynek* kellett lennie. Jogosan következtethetjük ezt az *István ifjabb király* 1268. évi adománylevelébe foglalt, — előbb már tüzetesen ismertetett — sok jó magyar helynévből. Köztük első sorban, a község ősi *Kaak* nevéből.

Ennek a névnek mi a forduló értelmet tulajdonítottuk.³⁷ — A községet így *útsarki településnek* is tartjuk.

36 A *kőbalta*, *bronzkard* és *rézpénz* a Szabolcsvármegyei Jósa-Múzeumba került. A többi tárgy elkallódott.

37 Ebben az újabb kutatások csak megerősítettek bennünket. Közben t. i. több bizonyíték került a kezünk közé arról, hogy a *kak* szó értelme valóban azonos a *kák*-kal: Mindkettő a görbeségre utal. A M. tájszótárban t. i. a következő, velük rokon szavakat találhatjuk: a) *Kákkad*, *elkákkad* — *tikkad*tan *lekonyul*. [Összevetésre ajánlották itt a *kókkad* szót. (I. k. 1016. h.)] b) *Kákkad*, *lekákkad* — *lekonyul*. (U. o.) c) *Kókkad* — *lekonyul*. (I. k. 1152. h.) d) *Kajkó* — *kákó* — *kakó* — *fahorog*. *faágból*

Ez a véleményünk nyilvánvalóan éles ellentétben áll az uralkodó felfogással. A rétközi helységeket t. i. ma általában ősi halásztelepeknek mondják. E kérdésben a vitás körülmények vizsgálata révén próbáljunk eligazodni.

Az idők folyamán bebizonyíthatóan háromszor is teljesen elpusztult kisközségnek csak az utolsó települési formáját ismerjük.³⁸ — Ebből azonban már az előzőkre is bátran következtethetünk.

kivágott kampó, horgas íaág, szénvonó (I. k. 1010. — 11. h.) e) **Kajkó** — **kakó** — **görbe kezű, v. lábú.** (U. o.) **Lekákkal** — **lekukkan** — **tikadtan lekonyul.** (I. k. 1239. h.) g) **Kukkad** — **kökkad.** h) **Kukora** — **kajla.** (I. k. 1240. h.) j) **Kukora-szarvú** — **rövid és görbe szarvú.** (U. o.) j) **Lekukurcul** — **leguggol.** (U. o.) k) **Gugolka** — **gyermekjáték.** amely abból áll, hogy az egyik lehajol leguggol, a másik meg átugorja. (I. k. 727. h.) l) **Guggan** — **meghajol.** (U. o.) m) **Kukuru** — **kükürü** — **perec.** (I. k. 1244. és 11265. h.) **Simonyi Zsigmond Elvonás c. könyvéből a gugg szóval kapcsolatban, nagyjából, — még a következőket is olvashatjuk: Gugg főnév... Guggol, — ez pedig gyakorisága lehet a régi guggni igének... Gyermekekjátékban ma is előfordul gugg le! azaz guggj le!... Kiss Aron gyermekjátékaiban gugg malé, azaz guggj már le... és kuk le. kuk már... V. ö. még finnül kyykyä — guggolni, kyyky — guggolás. — Ha ezek után meggondoljuk, hogy az -ó melléknévi képző egy és más esetben el is marad, — pl. a sokszor említett jár mínes esetében is. — csöppet sem fogunk megütközni a kákó szó megfelelő képzőjének az elmaradásán. Végezetre meg kell emlékeznünk a község **Keegh (Kégy)** névalakjáról is. — Ezt mi a v. Mikesy által egybegyűjtött anyagnak, — t. i. a vasmegyeri — vizállásos — Kegyvölgy határrésznevének, — továbbá a kékvidéki Keulges és Kewges-tokaya helyneveknek, — valamint a M. nyelvtörténeti szótár határ-kölgý, — végül Calepinus határ-kégy szavainak, — a horog, — és pedig a harang nyelvének a horga jelentésű, — nemkülönben az eke horgas része értelmű köldök, ködök és kögyök tájszavakkal való összevetése után — nevezett írótól eltérően — ugyancsak a hajlás, görbeség jelentést tulajdonítjuk. [V. Mikesy adatait Szabolcs vm. középkori víznevei c. könyvében, — a 17—18. l.-n, — találtuk meg. A velük összevetett adatokat a M. tájszótárból vettük. (I. k. h.) A kögyök szóban levő k jegyet kicsinyítő képzőnek tartjuk.] Erős a gyanunk, hogy a Kák helységnév Kék-re való átfordításának, a kák és kégy szavak jelentésazonossága vált az elindítója. A Kék névformában így az ősi Kák név magashangú változatát látjuk. Ez átalakítással összevethetnénk különben a kéki Kurmul (Körmöly) Kormoly helynévmódosítást is. Méginkább a porcsalmái Tó lápja — Tó lápja névelváltoztatást! (Magyar nyelv. 1937. évf. 258—59. l.) Utóbbi különösen szembezőkö példája annak, hogy egy magashangú szó mélyhangúvá való átalakítása esetén mélyreható jelentésváltozások állhatnak elő. Az ellenkező alakulás lehetőségére a mi Kák-Kék helységnév módosulásunk a legjobb példa.**

38 A helység egy ízben — az 1595. évben — történő pusztulásáról az Orsz. Itár: Kincst. oszt.: *Conscriptiones Regesta Dicarum Cottus Zabolcsensis* jelzésű iratából szerezhettünk tudomást. Itt t. i. a következő feljegyzést találhatjuk: *Per Thatafraitos desolata.* Ennek — Györffy György szerint — azonos jelentésűnek kell lennie a környező falvak neve mellé ugyanakkor odairt *Per Thartaros desolata* kifejezéssel. A helységnek a tatárok által való elpusztítását III. Mohamednek az egyesült császári és erdélyi hadak feletti okt. 25-iki nagyarányú győzelmével köthetjük össze. — A kis jobbágyközség újräépülése után rövidesen megint csak elpusztult. Bizony-

A XIX. század hatvanas éveiben lezajló kéki úrbéri-per jegyzőkönyvei alapján kétségtelennek mondhatjuk, hogy a községnek a *Főutca* azon része volt a *mag*-va, mely a *Szoros-utcá*-tól a *Sárgódrök-utcája* felé húzódott. Ezt szó szerint kell vennünk. A házak t. i. itt, —

sága ennek az, hogy az 1618. évi dícalis összeírásban a nevét meg nem találjuk. (Az irat jelzése, — az évszámtól eltekintve — egyezik az előzőével.) A községek elnéptelenedésének okát újabban sokszor a jobbágyokkal való rossz bánásmódban keresik. Vác Elemér vármegyei főlevéltáros (Nyiregyháza) szerint azonban e mellett idegen birtokosok csábítására, — de még a jobbágyoknak a dúlásoktól való félelmére is gondolhatunk. Utóbbi véleménnyel kapcsolatban, — mint alapra — rámutathatunk a tatárok előbbi pusztításaira. (Hogy ez mennyire nyomot hagyott az emberek lelkében, arra nézve a Siralom-sziget elnevezéséhez fűződő monda napjainkig való megmaradását is bizonyosságnak tekinthetjük.) Azt is tudjuk, hogy a kéki földesurak a mondott időben a helységtől távol éltek. Így afelől is bizonyosak lehetünk, hogy a jobbágyok szabadabban mozoghattak. Hogy pedig ezek sanyargatása, kiszípolozása a földesurak beköltözésével sem következett be — s így a község elnéptelenedését, vagy épen pusztulását valóban más okokkal kell magyaráznunk, arra nézve bizonyosságnak tekinthetjük az alább közlendő két kimutatást:

A)

Év	Adófiz. száma	Sz. év. in. száma	A																				
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	21
1795	34	227	3	1	7	2	1	2	3	1	2	2	4	—	—	1	2	—	1	1	—	1	—
1820	39	263	5	3	1	4	1	4	1	6	4	2	1	1	—	—	1	1	1	—	1	1	1

B)

Év	Adófiz. száma	Lovak száma	A						
			0	1	2	3	4	5	6
1795	34	26	27	1	1	1	1	2	1
1820	34	53	17	5	9	3	4	1	—

Amennyiben ezekbe a táblázatokba mindenféle jogállású nem nemes lakost, — tehát földnélkülit is — bejegyeztünk, — s belőlük még így is a viszonylagos jólétre lehet következtetnünk, — a fenti véleményt igazolva is látjuk. (Nem hallgathatjuk el azt, hogy a szarvasmarhanélküliek közt az 1795. évben 1, az 1820.-ban 2 kereskedő található, — s hogy utóbbi évben 3 olyan marhátlan lakos is említődött, amelyeknek lova volt. S teljes tájékozódás végett, azt is csak megjegyezzük, hogy az előbb említett években, — az árvíznek még teljesen kiszolgáltatott községben, — a jobbágyoknak mindössze 188 kat. hold földjük és rétjük volt s hogy kb. egy évszázad múltán, a teljes vízmentesítés után, — a lakosok összességének az 1900. évben — mindössze 400 db. szarvasmarhája és 189 db. lova volt.) A helységnek az utolsó pusztulásáról a kéki ref. egyházközség anyakönyvében találunk egy feljegyzést. Eszerint pestis miatt vált az néptelenné. Megerősíti ezt Szabolcs vm. Itárának azon adata, amely szerint Kék az 1752. évben *praedium* (puszta) volt. (Fasc. 53. Act. No 118.) Újra való betelepítése azonban már az 1763. év előtt megtörténhetett. (V. ö. Szabolcs vm. It.: Fasc. 81. Act. No 56.)

még az 1772. évben is, — csaknem kivétel nélkül, — *egyénél* mellett, — a nyugati oldalon sorakoztak. A keleti-n, — a község bejárója közepében, egy dombon, a ref. templom állott. Tőle északra a temető feküdt. A többi rész, — a középtáján levő, — *egyetlen*, — vett jobbágyhely kivételével — pusztaság volt.³⁹ — Ezt a részt, minden bizonynyal *legelő*-nek használták.

Amennyiben a Fő-utca északi végében, — a két Malom-tavától összeszorítva, — egy *Malomszeg* nevű, vízjárta sziget feküdt, — s ez, — mint az előtte említett tó is, — bebizonyíthatóan, — egy ősi *sárazmalom*-ról neveztetődött el, — teljesen bizonyos, hogy a község az előbb leírt terjedelmét az 1268. évben, — tehát már *terra*-nak (*föld*-nek) való nevezetése, — vagyis *polgári szervezetlensége* — idejében is elérte.⁴⁰

Ez az állapota, természetesen nem zárt ki egy másik irányú szervezettséget: a *katonai*-t. Annál kevésbé, mert a község területe még az előbb mondott évben is egy *várispánság*, — a *borsva*-i — kötelé-

39 A mai Szathmáry I.-féle belsőségen a XIX. sz. elején csak ideiglenesen. — valószínűleg a templomépítés idejében, — tartották az istentiszteleteket. — A vett jobbágyhely az 1859. évi telekazonosítás szerint a Rimaszombathy-család kezére került. Ez minden bizonynyal azonos volt az 1783. évben megosztott — téve- sen kuriának írt — Tatár-féle belsőséggel. Egy részt ugyanis a R.-cs. kapott meg belőle. A temetőről ugyanakkor azt írták, hogy a belsőség déli oldalán volt talál- ható. (Tag. iratok közt.)

40 A terra jellemzőjét a polg. szervezetlenségben kellett látnunk. A terrának Kéket t. i. a helynevek, — ezek közül is legkülönösebben a Malathoua név — alap- ján, pusztaságnak nem tekinthetjük. Viszont azt sem tehetjük fel, hogy ezzel a szó- val bizonyos jogi személy által való birtoklását akarták volna kiemelni. Hiszen a természetes személy által bírt Lokteluke-nek is terra volt a jellemzője. (Zichy okmt. I. k. 412. l.) A „*possessio seu terra Keek et Lokteluke*” kifejezésben t. i. — a *posses- sio* szó a Keek-re, — a terra pedig a Lokteluke-re vonatkozik. [V. ö. ezt a régibb „*villas seu terras Woswary, Zentmarthun, Zalka et Kaak vocatas*” kifejezéssel, melyben az utolsó helyre, — Kaakra, — a szöveg további része szerint — nyilván — csak a terra szó vonatkozhatott. (Árpádk. új okmt. VIII. k. 197. és 199. l.)] Hogy a Zichy okmt. első kéki okiratában a Keek és Lokteluke nevekkal kapcsolatban, to- vábi soron egyszer a terra, másszor a *possessionis* szavakat találjuk, — épen olyan elnagyolt munka helytelen eredményének tekintjük, — mint az ugyanazon okmt. második okiratában, — az 1268. évi ismert okirat kivonatolása alkalmából, — a község nevének más alakban való közlésében, — s terra jellemzőjének a *possessio*- val való helyettesítésében. Amennyiben pedig a Lokteluke nevű földnek névelem- zése alapján — az 1333. évben — nemcsak birtoknak, de lakott helynek is kellett lennie, a *possessio* szóval, mondott időben már nem egy helynek a birtokban tartá- sát, hanem a polg. szervezettel való birását kellett kifejezésre juttatni. (Pl. volt-e a helynek bírása?) Így azt a szót magát, jelen esetben a helység szóval is tartjuk egyenlő értékűnek.

kébe tartozott. De még a határából, — a Nyírség felé eső részekről, — a *Nagy-leshely* és *Kisór-hegy* ősi helynevek is feljegyezhetők. Amennyiben, — aztán, — a község belső területe egy *honfoglaláskori földvár*, — a *beszterec-i* — előtt is feküdt, teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy ennek az előretolt őrhelye is volt.

Ha a községet ősi halásztelepnek mondanánk, semmiképen sem tudnánk kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy miért nem egy többé-kevésbé halászható víznek, — pl. a nem túlságosan messze fekvő, keleti Malom-tavának — a partján, — a Felvég északkeleti sarkán — volt hát a község magva? A kérdésben levő községrész t. i. egészen *emelkedett* volt, s ezért az építkezésre alkalmatlan nem lett volna. Ha a *megülés*-nek, — vagyis településnek, — ez a módja a hely északi fekvése miatt természetesnek mégsem találtatnék, ott lett volna a — józan ész szerint ezután — következő lehetőség, — az emelkedés *déli* oldalán való megtelepedés. Annál is inkább, mert ennek a helynek az enyhességét a rajta levő fák csak növelték.

Előbbi elgondolásunknak, — a község belterülete katonai célból történő első betelepítésének, — hiába vetnék ezután ellene azt a kérdést, hogy a Szorostól kiinduló település hogyan terjedhetett csak észak felé, — miért nem csavarodott át az az előbb elért, — építkezésre alkalmas — keleti részekre?

Ennek t. i. könnyű szerrel magyarázatát tudnánk adni, — a *primitív* idők, — előbb szóbahozott — enyhelykeresési módjával: A község magva t. i. két, sáros jellegű, — így kevésbé fás — alj közt húzódó keskeny *dombhát*-nak, — *gorond*-nak, — feküdt a nyugati oldalán. Egy keleti irányú terjeszkedéssel tehát utat nyitottak volna, a kezdetleges hajlékokhoz a metsző északi szélnek.

Hogy az eredetileg talán más rendben, — esetleg kisebb csoportokban is — álló *sátr*-ak, *putri*-k és *cserény*-ek, — s az ezeket követő fejlettebb *háztípus*-ok, — végezetre, — itt sorba, — és pedig egyellen sorba — szorítottak, — azt mi nem tartjuk olyan rendkívüli dolognak, hogy *Bátky Zsigmond* példájára, — csak idegen, — *frank*, — vagy *germán* — hatással tudnánk megmagyarázni.⁴¹ — Ez — szerintünk — az aránylag hosszú és szűk helyen gazdasági kényszerből is előállhatott. (A gazdaságok oszlása, az udvarok zártabbá tétele stb.)

A kis telepet északról és keletről szegő erdők legeltetés és előregedés révén bekövetkező pusztulása után a sortartás indítékát már a megszokásban, a jobbágybirtok és a nemesi tulajdon megoszlásában is kereshetjük. Újabb település esetén, — rajtuk kívül — az építőmunkának a — lehetőség szerint való — kevesbítésében is! A homoktala-

41 Lsd A magyarság néprajza c. munka I. k. 131. l.-n.

jon talált romból kikerült *tapasztóföld* t. i. — talán hozzáadás nélkül is — elégnék bizonyulhatott egy-egy új ház felépítéséhez.

Hogy a belső telkek egy oldalon való sorakoztatása nem lehetett késői fejlemény, arra nézve a XVI. századbéli összeírásokat is bizonyoságnak tekinthetjük. Ez időben t. i. a községek körüikerítése általános szokás volt. Az összeírásokban így *porták*-ról, — vagyis *kapuk*-ról — csakis akkor lehetett beszélni, — hogyha a házas belsőségek egymás mögött sorakoztak, s így, — a község kerítésének a beszámításával, — legalább három oldalról — zártak voltak.

A kéki házak közül, — a hivatalos megállapítás szerint — egyetlen egy sem állott *kúriá*-n. Jele volt ez annak, hogy a *földesurak*, a legrégebbi időkben, a községtől távoléltek.

A jobbágyhelyek területe különböző volt. ($\frac{1}{2}$ —2 pozsonyi mérő.) Így a szélességük sem egyezhetett. (Ennek a legnagyobb értéke 20 öl volt.) Hosszúságuk nagyjából 30 ölre rúgott. Az adatok összevetése után bizonyosnak mondhatjuk azt, hogy a községkerítés az 1772. évben még fennállott. Utóbbinak a szélességét 10 ölre tehetjük.⁴²

A régi rendtől való eltérésre — a Fő-utca keleti részében, — valamint a porgolát déli végében — való letelepedésre, — az 1772. évben még csupán 1—1 példa volt. Ezután azonban már egyre általánosabbá vált. Sajátságos, hogy az újabb települők többsége az 1780-as évek közepéig a kismemesek közül került ki.⁴³ — Ezek közül azonban a módosabbak is csak *vett* telken készítették maguknak lakóházat. A többiek, — akár a taksások, — már csupán a külső illetményeken építkeztek.

A *vérszerint való atyafiak* esetleg „*bokrosan*“, — azaz együttesen — is meglaktak. Általában azonban inkább külön építkeztek. Az udvar azonban ebben az esetben is, többnyire közös maradt. Az idegebbek a szélesebb telkeket inkább megosztották. Ezt többnyire hosszában ejtették meg. A kertek t. i. általában sárosak, — így az építkezésre alkalmatlanok — voltak. Kivételt csak a kelet-nyugati irányban nyúló, régi Porgolát-utcánál lehetett találni. Itt t. i. az észak-déli irányú emelkedések és mélyedések miatt a belsőség hosszban való megosztásáról le kellett mondani. Az erre a helyre szorult lakosok így előbb az út felé nyúló házak végébe építkeztek. Majd az utóbb felállí-

42 A p. m.-t a pozsonyi kőből $\frac{1}{4}$ részének kell tekintenünk. Így kb. 300 □ ölnyi terület volt. A jobbágyhelyek hosszát és a községkerítés szélességét a Szoros keleti torkolatánál található, az egykori porgolát helyén fekvő Verbai-féle belsőség méretei alapján állapítottuk meg.

43 A II. József-féle 1784—5. évi népszámlálás szerint a nemesek száma már 14-re rúgott. (Ugyanakkor a jobbágyok száma 14. a zselléréké pedig 19 volt.)

tott házakéba is. Így, amikor az udvarokat már körül is kerítették, az utolsó ház tulajdonosának, esetleg három kaput is ki kellett nyitnia, míg az udvarába beérkezett. Az ármentesítés tökéletesbedésével az utóbb említett udvarok bejáróját már az aljasabb helyekre is áttolták. De még részben be is kerítették. Így zsákutcát csináltak. Az ilyenek aztán a kisszoros nevet is adták. Olyan belsőség is akadt itt, melynél a kertalja esett az utcafelőli részre. Az udvar, maga egy távoli kis emelkedésen helyezkedett el. Az ilyenhez aztán megintcsak kisszorosot készítettek.

A település, természetesen a község külterületére is kiterjedt. Ezek — jellegükre nézve — ideiglenesek, vagy állandóak voltak. Az előbbiek közül említést érdemel a lakosok összeségének, ősi soron, nyári legeltetésre való kiköltözése, valamint a halászoknak és a pásztoroknak, — családjuk nélkül, fagymentes időben halászatra, illetve jószágörzésre — vaió kiszállása.⁴⁴ — A kerülőknek (mezőőröknek) a határba való kiköltözése, — ideiglenesen is, — az újabb idők fejleménye. Ezeket t. i., — még a XIX. század első felében is, — a kisbírók teendőinek az elvégzésére kötelezték. (Pl. a renitenskedők bekísérésére és megpálcáztatására is.) Így kint nem lakhattak. Az állandó telepek között megintcsak két nevezetes ősi formát találtunk. Ezek egyike egy kisebb gazdaságnak (jobbágycsaládnak) a külterületre, — az általa használt földek közelébe — való kiköltözése, — másika egy földműveléssel nem bajlódó gazdaságnak (korcsmáros családnak) egy fontosabb út mellé, — idegen területre való kitelepedése — volt.⁴⁵ — Az újabb települések közt már több érdekes formára akadtunk: Ezek közt, természetesen a földműveléssel és állattenyésztéssel kapcsolatosak voltak, és vannak túlsúlyban. Ezek legkezdetlegesebbje, — a tanyának is nevezett — kerülőház volt. Ez nyilván a földművelés kapcsán jött létre. Az állattenyésztés révén az csak nagyobbá, — ha úgy tetszik — fejlettebbé vált.⁴⁶

Az első tanyákat az ősi tanyahely-ek mellett építették fel. Utóbbiak, — mint az a nevükből is kitűnik, — puszta területek voltak. Ezeket kényszerből készítették. A lakosok t. i. egyes helyekről a terményeket, — a víz miatt, — a községtől távol eső száraz helyekre, — pl. a szigetekre — voltak kénytelenek menteni. De még, nem egyszer

44 Elsőre, magára a Szalóka, a két következőre az Ontelek és Sátoros-hegy helyneveket tekinthetjük bizonyoságnak.

45 Lásd a Lokteluke és Dugó helynevek magyarázatát.

46 Ez a megállapításunk ellentétben áll tehát Györfly István azon nézetével, hogy a magyar tanyát, általában a határba kitelepített ólaskertnek kell tekintünk. (A néphagyomány és a nemzeti művelődés, 1939. év, 51. l.)

ott is voltak kénytelenek átdolgozni. (Pl. a rozstot, repcét stb. kinyomtatni.) A futóhomoktalajok hullámossága, vagy távolsága, — közelebb-ről e helyek megközelítésének a nehézsége — is ok lehetett egy-egy tanyahely létesítésére. Amennyiben az 1866. évben a vizes község-részekben 24, a futóhomok jellegűeken pedig 7 tanyahelyre engedélyeztek adómentességet, ezeknek a helyeknek nemcsak az elterjedtsége és állandósága, hanem már a régisége is bizonyosnak mondható.⁴⁷

A kerülőházak építésére a tagosítás utáni időkben következett sor. Ezeknél, természetesen, már a kisebb gazdaságok, — külső, — idegen — területen, — szolgálat, — őrzés — céljából történő megtelepülésével van dolgunk. Heverő marháknak és igavonó állatoknak, — valamint az ezekkel foglalatostkodó embereknek, s családjuknak a tanyákra való kitelepítése jóval későbbi fejlemény volt. A *tulajdonos-ok* nagyobb körű meghatalmazottjának, — *gazdá-jának, ispán-jának*, — esetleg *nős fi-ának*, — nemkülönben a tulajdonosoknak, maguknak, — a külső telepekre való költözése is, — a legújabb időkben következett be.

A dicális összeírások alapján a kéki lakóházak XVI—XVII. századbeli számát a legnagyobb valószínűséggel meg tudjuk állapítani. Így az 1543., 1549. és 1588. évi összeírások egybevetése alapján az első helyen említett évben a porták és birák összegéhez (11+2), még a szegények valószínű számát (6) is hozzá kell adnunk, hogy a lakóházak teljes összegét (19) megkaphassuk.⁴⁸ — Ilyen alapon a házak 1549. évi számát is 20-ra, — az 1553-ikét pedig 17-re tehetjük⁴⁹ — Az 1572. évben a törökök, a helységben már csupán 6 házat irathattak össze.⁵⁰ — Az 1578. évtől kezdődőleg már csakis valószínű számokat tudunk mondani. Ezekből, — érdekesen, megintcsak a helység hanyatlásáról szerzünk tudomást: A jelzett időben ugyanis a lakóházak összesége kb. 4, az 1587. évben 6, az 1588. évben ennél valamennyivel több, — talán 8, az 1596. évben 0, — az 1598. évben 17, — az 1600. évben 3, — az 1606. évben 1, — az 1618. évben 0, — az 1619. évben

47 Kék község 1867. évi birtokivősszesítéséből.

48 Az 1588. évi részletes összeírásában azt a megjegyzést találjuk, hogy bizonyos földesuraknál vannak szegények (pauperes), akiknek portájuk nincs. (Orsz. ltár: Kincs, oszt.: Conscriptio Regesta Dicarum Cottus Zabolcsensis.) Így az 1543. év, — szófukar összeírást — bátran kiegészíthetjük az 1549. évi. teljesebb összeírás szegényekre vonatkozó számával, — a 6-tal. (Orsz. ltár: Kincst. oszt.: Super Cenumeratione Comitatus Zabowch.)

49 Az 1553. évi összeírás jelzése: Orsz. ltár: Kincst. oszt.: Connumeratio Dicarum Com. Zabolch.)

50 Velics—Kammerer: Magyarországí török kincstári defterek. I. k. 237. 1.

pedig 1 volt.⁵¹ Az 1715. évben még mindig csak 9-re rúgott a számuk.⁵² — Ez az 1744. és 1755. évek között megint 0-ra csökkent.⁵³ — A község újra való telepítése után, az 1784—85. évi népszámlálás alkalmával Kéken 31 házat találtak.⁵⁴ — Ez időtől fogva, az 1867. évig megközelítően pontos adatra sem akadtunk. Utóbb mondott időben „Kéknek 102 egy más mellet álló háza“ volt.⁵⁵ — Ez a szám 1900-ig 189-re emelkedett.⁵⁶ — Az 1941. évi népszámlálás alkalmával pedig már 358-ra rúgott.⁵⁷

A külterületen a XIX. század közepén egyetlen lakóház, — a Dugó-korcsma — állott. Az 1867. évre azonban már ez is rommá vált. Ettől az időtől kezdtek intenzíven építeni a külterületre. E részen a f. évben már 35 lakóház állott.

A helység lakosainak a számáról pontos adathoz az 1784—85. évi összeírás alapján juthatunk. E szerint 199 volt az egész népesség summája.⁵⁸

1839. táján, — Fényes Elek szerint, — a helységnek már 578 volt a lakossága.⁵⁹ — 1851-ben, — ugyancsak ő szerinte 728.⁶⁰

Az újabb keletű népszámlálások adatai szerint Kék község népessége az 1869. évben 945, — az 1880.-ban 825, — az 1890.-ben 1011 — az 1900.-ban 1290, — az 1910.-ben 1482, — az 1920.-ban 1582, — az 1930.-ban 1886, — az 1941.-ben pedig 2012 volt.

Utóbbi évben, a külső területen 237 lelket számoltak össze.

Az őslakosságot a helynevek, — a későbbiek pedig a személynevek alapján, — magyarnak kell mondanunk. Az 1900. évben is mindössze 7 tótot, — az 1930. évben pedig már csak 1 határozatlan nemzetiségű lakost találtak a községben.

51 Valamennyit alálóhelye az Orsz. Itár: Kincst. oszt.: Conscriptioes Regesta Dicarum Cottus Zabolcsensis.

52 Szabolcs vm. It.: Liber Sub Numero Romano VI. Registrat, in Elencho III. Politico Sub Voce Liber etc.

53 A helység t. i. ekkor pusztta volt.

54 Györfly György közlése.

55 A község iratai közt.

56 Magyar statisztikai üozlemények. 305. l.

57 Ez, — valamint a többi 1941. évi adat, — Dobrossy István községi főjegyző (Kék) közlése.

58 Ez összeírásnak a lakóházakra és lakosokra vonatkozó számaiból, — közelebbről ezek arányából — az előző idők lakosainak a valószínű számát is meg tudjuk állapítani. Lett volna e szerint a helységnek 1543-ban 122, 1549-ben 125, 1553-ban 108, 1572-ben 50, 1596-ban 0, 1598-ban 108, 1600-ban 19, 1606-ban 6, 1618-ban 0, 1619-ben 6, 1715-ben 58, 1744. és 1755. között 0 lakosa.

59 Magyarországnek mostani állapotja stat. és geogr. tekintetben. 1839. év. 241. l.

60 Magyarország. geogr. szótára. 1851. év I. k. 193. l.

A zsidók száma sajátságosan hullámszótt itt. Az 1770. évben még nem volt zsidó Kéken.⁶¹ — A II. József-féle 1784—85. évi összeírás szerint már 11-re rúgott a számuk. Fényes Elek 1839. évben kiadott statisztikája szerint 22 zsidó volt a községben. További számuk: 1848.-ban 54, 1869.-ben 123, 1900.-ban 129, 1930.-ban 68.⁶² — Az 1869. év körül való elszaporodásukat (13.01%) a halkereskedéssel magyarázhatjuk. (Halas zsidó.)

A lakosság vallások szerinti megoszlásáról tüzetesebben, legkorábban, csakis a Fényes-féle statisztikából szerezhetünk tudomást. Így volt az 1839. év táján a zsidóság ismert számától eltekintve 32 róm. kat., 8 gör. kat., 1 evang., 505 ref. E számok az 1869. évben következőképpen módosultak: 61 róm. kat., 35 gör. kat., 726 ref. Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 208 róm. kat. 72 gör. kat., 4 gör. kel., 877 ref., — az 1930. évi szerint pedig 352 róm. kat., 144 gör. kat., 11 ev. és 1311 ref. volt a községben. A katolikusok számának feltűnő gyarapodása a beköltözéssel magyarázható. (Cselédség.) — Kék régi szervezetiére vonatkozó adataink: Az 1268. évben — latin nyelven — még *terra*-nak (föld-nek), — az 1333. évben *possessio*-nak (birtok-nek) írták. Az 1543. évben jó magyarsággal, *falu*-nak nevezték. Ugyanakkor, — mivel már két birtokosa volt, — ketté is szakadt. Két külön bíró által való igazgatását, — tehát *kettős falu* jellegét az 1588. évig tartotta meg. Az 1752. év körül *praedium* (puszta) volt. 1792.-ben — már ismét magyarul — *helység*-nek írták. Az 1808. évi pecsétjén is ezt a szót találjuk. Az 1857. év után *község*-ként emlegették. A községi törvény életbelépése óta pedig már *kisközség*-nek mondják.⁶³

V. KÉK KÖZSÉG TELKESITÉSE.⁶⁴

A község 3812 holdnyi területén, ősi soron kb. 28°47', 10°90' és 60°63' volt a száraz, a feltételesen vizes és a teljesen vizes részek aránya.⁶⁵

61 Ezt a nemleges adatot. — valamint az 1848.-i pozitív adatot is Vác Elemér A zsidóság elszaporodása Szabolcs vármegyében c. dolgozatából vettük. (Szabolcsi Szemle, 1940. évf. 130. l.)

62 Az 1869-es adatot általában Onody Bertalan: Szabolcs megye népszámlálási kimutatása az 1870. évben c. füzetéből szereztük. A többi a Magyar Statisztikai Közleményekből.

63 Az itt található adatokat, — forrásaikkal, — részben már említettük. — A falu szót összevetjük a Keek-falva névvel is. — Az 1588-as adat is az Orsz. ltár dicái összeírásából való. — Az 1592., 1808. és 1848. adatokat a községi iratokból vettük.

64 Telkesítésnek mondjuk azt az eljárást, amely által egy terméketlen terület termőképessé — vagy egy csekélyebb nyersshozamú — más művelési ágban nagyobb nyersshozamot adóvá alakítható át. (Lásd részletesen Cserhádi Sándor Általános és különleges növénytermelés, 1905. c. könyvében, az I. k. 82. s. köv. l.-in.)

65 A régi kat. felvételekben 5 holddal kevesebb található. Ez azonban nyilván téves mérés eredménye.

Ezek közül kétségtelenül a száraz volt a legfontosabb. Ha kéki vonatkozású régi okirat nem állana rendelkezésünkre, — nemkülönben az ősi kéki helynevek is mind feledésbe merültek volna, — mert a község a tölgyerdők éghajlati övében fekszik, — még úgysis bizonyosak lehetnénk a felől, hogy az összes száraz részét, hajdan tölgyesek borították. ⁶⁶

Az erdős területek egy kisebb hányadának a normális élet folytatásához multhatatlanul szükséges — lakóhelyé és szántófölddé váló alakítását, — minden bizonnyal, — a község ismert magván és közvetlen környékén kezdték meg. Ezt pedig csak az irtás által érheték el.

Valóban! Az 1860.-as években folyó úrbéri per alkalmával kihallgatott érdektelen demecseri tanúk azt vallották, hogy a Kemecse-demecseri útmentén a XIX. század elején még bokrok és fatörzsökök voltak. Azt is bizonyították, hogy onnan más falubeliek (demecseriek) is szabadon hordták a dücsköket (tuskókat). Ugyancsak vallották, hogy a község északi részén, — a Hene-puszta szomszédságában — levő, — mai királyhegydülőbéli — földek, nagy részben fatövesek voltak, — s azokat még csak hellyel-közzel szántották. Egy besztereci tanú, — a 64 éves Farkas István — pedig azt is bizonyította, hogy a legmagasabb fekvésű és legnagyobb kiterjedésű kéki szigeten, — a Kolbárdon, a Kormolyon és a Kétágon — emlékezete szerint is, — holmi bokrokat és fatörzsöket irtogattak. ⁶⁷

Farkas vallomása alapján, természetesen tévesnek kell tekintelnünk a nála jóval fiatalabb kéki Tóth Jánosnak, az említett perben tett azon kijelentését, hogy a Malomszegtől északra eső száraz szigeteket, — így a Kolbártot, — s a többit is, — „minden évben a világ teremtésétől olta használták.“ ⁶⁸

66 A Zichy okmt.-ban különben Kék határleírása alkalmával bizonyos tölgyfás részekről többször is szó esett. I. k. 415. l.) A község helynevei közt pedig ilyen nevekre is találunk: Agas-erdő, Nagycsere, Bokros-hegy, Sűrű-sziget stb.

67 Tagosítási iratok. — A tuskók más helységbeliek által szabadon való hordása bizonyítéka annak is, hogy a külső területrészek irtása nemcsak a kéki jobbágyok műve volt. Kétségtelen e mellett még az is, hogy benne a helység más jogállású lakosai is hathatósan közreműködtek. (Pl. a földesurak, — sőt a jobbágyok — szolgái, — cselédei is.)

68 Amennyiben e nem mindennapi idézetet, — kevés változtatással, — az állítmánya mult idejének jelen időbe való tételével, — a Vármegyei szociográfiák Szabolcs vármegye c. kötetében is megtaláljuk (14. l.), — a belőle levont következtetéseket, — kétségtelen kéki vonatkozásuk miatt — szó nélkül nem hagyhatjuk: Az említett ok következményeként is elhamarkodottnak kell mondanunk a cikk írójának, — Vertse Albertnek, — azon szavait, hogy „a Rétköz mocsaras síkjából... szigetszerűen kiemelkedő homokbuckák(on)... a történelmi időkben is, a Tisza szabályozásáig... egyedül... volt lehetséges sikeres földművelést folytatni.“

A régi kéki nagy erdők időelőtti pusztulását, — az általános fel-fogástól eltérően, — nem az irtásoknak, — még kevésbé a török ura-lomnak, hanem egyesegyedül a sarjerdők szarvasmarhával való kímé-letlen legeltetésének kell tulajdonítanunk.⁶⁹

A népesség számának növekedésével természetesen a lakóhelyek és szántóföldek területét is növelték. Előbbieket a helységhez köz-¹ eső egyenletesebb, s szárazabb jellegű, útmenti szántóföldekből sza-² kítottak ki. Utóbbiakat a bokrossá és fatövessé változtatott régi erdő-³ területekből irtották.

A helység közelében fekvő dombos szántóföldeken az 1836. évben már szőlőskerteket is alakítottak.⁷⁰ — Majd egy évszázad mulva, — az 1926. évben, — a távoli, — dombos, — így nehezebben megközelít-⁴ hető, s gyöngébb minőségű — szántóföldek újra való erdősítésébe is belekezdtek. Ezt azonban már akáccsemetékkal eszközölték.⁷¹

A belsőségek melletti vizes helyeket, ősi soron, — esetleg — fel-⁵ töltéssel is telkesítették.⁷² — Az állóvizeken található természetes ingólápokat, a rajtuk levő lyukak, — az u. n. *lápku*-ak — náddal való betoldása által tették használhatóvá, — azaz kaszálhatóvá. Megesett az is, hogy a cseretek nádját a rendesen magasabban vágták le, — majd — az ingóláp alapanyagához hasonlóan — a csatak közé, — a vízbe fektetgették, — aztán a csatakat, magát törő-vel közézúzták. E bozó-⁶ ton a következő évben átütő nádsarjat hasonló módon vágták s törték le. Így az egészet, — lassan-lassan — a rajta lekaszált és felgyűjtött savanyú széna megbírasára is elegendő szilárdsággal rendelkező két-⁷ három lábnyi vastag mesterséges láppá tették. (Törés lép.) A kisebb folyóvizeket pedig gáttakkal is el-elrekesztették, s ezekhez halfogó szerszámokat szerkesztettek. (Hidak és vézlők.)

Az árvizek kirekesztése és a belvizek levezetése után — a forga-⁸ lom tökéletesbedésével, — a egykori vizes helyek túlnyomó részeinek legelővé, — majd kaszálóvá, — végül szántófölddé való átalakítása, — természetes folyományként Kéken is csak bekövetkezett.

69 V. ö. ezt a Harasztaljáról és a Sátoros-hegyről mondottakkal. — Az erdők ilyen legeltetését, — egyebek közt, — a szarvasmarha — tenyésztésnek a rend-⁹ kívüli jövedelmezősége hozta létre. Ezeknek az állatoknak az értékesítését t. i. nem akadályozta meg az utak járhatatlan volta. Lábon elhajtották őket nagy mesz-¹⁰ szeségekbe, — még idegen országokba is. — A kéki szarvasmarhák nagy számáról felvilágosítást nyújt a 38. sz. jegyz.

70 A tagosítási iratokból.

71 Az első eredményes ültetést Nyárády István, a Két-hegyen végeztette. — Beszterecen — a ref. egyházközség anyakönyvében található feljegyzés szerint, — az 1831. évben ültettek el egy akác-fát. Hihetőleg Kékre is az időtájon került be.

72 Tagosítási iratok.

VI. A KÖZSÉG BIRTOKLÁSA.

A) Régi földesurak.

A kisközség területe a királyság első századaiban a borsvai várispánság tartozéka volt. Az 1268. évben István ifjabb király Wosvaryval (Vasvárival), Zentmartun-nel (Szentmártonnal) és Zalká-val (Szalkával) együtt Sándor szőrényi bánnak adományozta.⁷³ — 1333-ban Karászi Sándor fia Sándor fia László, — Dewecher-rel (a mai Demeccserrel) és Lokteluke-vei együtt — Magyar Pálnak, — a ghimesi porkolábnak vallotta örökbe.⁷⁴ — 1337: A Hunt—Pázmán nemzetség tagja, — Battyáni Mihály — hosszabb per után, — a községre vonatkozó igényéről mondott le, Magyar Pál javára.⁷⁵ — 1344: Magyar Pál birtokait, — tehát Kéket is — leányaira hagyta.⁷⁶ — Utóbbiak közül azonban csupán egynek, — Erzsébetnek — ismerjük a nevét.⁷⁷ — 1415: Az Olnodi Czudarok bírják.⁷⁸ — 1416: Zsigmond király új adománya következtében Olnodi Zudar Péter bán Simon és Jakab nevű fiai, valamint az ugyanazon családbeli István fia, Benedek a helység birtokába iktattattak.⁷⁹ — 1440: A Rozgonyiak, több helységgel együtt zálogba vették. 1470-ben, — tehát a Czudar-család utolsó férfi tagjának, — Jakabnak, — az életében, — megszerezték reá a királyi jogot. 1471-ben be is iktatták őket a helység birtokába.^{78 80} — 1533: A Rozgonyi-örökség a család utolsó tagjának, — Katának — a halála után — minden valószínűség szerint, — férje, — Báthory András — kezébe került.⁸¹

Az ezután következő években bírják a helységet: 1543-ban Várday Mihály és Ambrus.⁸² — 1549: Várday Mihály és a várdai vár.⁸³ 1576: Várday Mihály és Vinnaj Kristóf.⁸⁴ 1598: Zakoly Miklós, Serédy István, Bornemissa Máté, Sarmaságy István, Palatitz György és Te-

73Árpádk. új okmt. VIII. k. 196—200. l. — Első birtokosa, — mint a később még szöbakerülő 1333. évi okiratokból kitűnik, — a Karászi-család tagja volt.

74 Zichy okmt. I. k. 412.—3, és 413—15. l.

75 Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II, 222. l.

76 Magyarország vm. és városai. Szabolcs vm. köt. 432. l.

77 Pór Antal: Köcski Sándor. [Századok. 1888. évf. 786. l.]

78 Csánki: Magyarország. tört. frajza a Hunyadiak korában, I. k. 533. l.

79 Zichy okmt. VI. k. 394—96. l.

80 Az ónodi Czudarokról lsd a Turul 1891. évf. 141—45. l.-t.

81 Erről — s általában a Rozgonyiakról, — lsd Keresztes Kálmánnak a Turulban megjelent cikkét. (1926. évf. 27. l.)

82 Orsz. ltár: Kincst. oszt.: Dicalis összeírások: Registr. etc. Szabolcs.

83 Orsz. ltár: Kincst. oszt.: Super Connumeartione Comitatus Zobowch.

84 Orsz. ltár: Kincst. oszt.: Conncriptions Regesta Cottus Zabolcsensis.

legdy Pál özvegye.⁸⁴ 1601: Zakoly Erzsébet, Serédy István, Palatitz György, Alagy Ferenc, Nyáry Pál és Anartsy István.^{84 85}

Az ezután való idők nevezetesebb birtokosai: 1624: Alagy Menyhért.^{88 87} Ugyanakkor Bogdányi János és Sarmaságy Anna. (Előbb Bogdányi Ferencné, utóbb Bánchy Miklósné.)⁸⁸ 1633: Özv. Bánchy Miklósné, Palatitz János és Serédy István.⁸⁹ 1645: Jármv András örökösei: András és Kata (Bánczy Andrásné).⁹⁰ 1663: Jármv András és Sarmaságy Anna (özv. Lónyay Andrásné).⁹¹ 1672: Serédy Benedek.⁹² 1707: Laskay István.⁹³ 1743: Keresztes László.⁹⁴ 1772: A jobbágytelkek földesurai: Bossányiné, Fejér János, Kövy Péter, Lónyay Zsigmond, Megyery Gábor, Ormós Imre és Miklós, Tahy Ádám. Vay László.⁹⁵ 1873. évben földesurak: Tatár Istvánné sz. Palatitz Magdolna örökösei: Tatár János, Mária (Ramoszombathy Györgyné) és Éva (Egrv Lászlóné).⁹⁵ 1784: Jármv László.⁹⁶ 1792: Papp Zsigmond, Verbai György.⁹⁷ 1824: Jármv Antal.⁹⁵ 1825: Csuta Gergely, Kriston Sándor, Mezei János, Rimaszombathv István, Soós György, Szalánczy István, Tatár János, Verbai István.⁹⁷ 1832: Korda László, Papp Zsigmond.⁹⁵ 1836: Bogdányi Farkas Miklós.⁹⁵ 1852: Korda Károly. (Gondnoka: Horthy István.)⁹⁵ 1859: Az 1772. évben megvált jobbágy telkek földesurai: Elek Pál, Fehér András, Jeney András, Kállay Ödön, Körtvélyfáy János, Kriston Menyhért, Rhédev örökösök, Somlyódy Pál, Szegedy István, Tóth János, Vay Ádám gr., Zoltán Ferenc.⁹⁵

85 Az eddig szobakerült családok kapcsolatairól érdekes adatokat találhatunk Nagy Iván Magyarország családjai c. művében.

86 Szabolcs vm. lt.: Fasci 42. Act. nro 8.

87 Adataink már nem összeírásokból kerültek. Így szerfölött hiányosak. — A teljesség azonban helyszüke miatt egyébként sem lehetne célunk.

88 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 42. Proth. 10. Act. No 6.

89 Szabolcs vm. lt.: Prot. 10. Folio 204.

90 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 63. Act. No 3.

91 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 81. Act. No 56.

92 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 90. Act. No 20.

93 Szabolcs vm. lt.: Proth. 17. Folio 372.

94 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 44. Act. No 410.

95 Tagosítási iratok.

96 A II. József korabeli népszámlálásból.

97 A község irataiból.

B) Úrbéres birtokosok.

Az 1572. évben Bodzás Benedek, Fazekas István, Jósa Balázs és Tamás, Passa János és Márton.⁹⁸ 1572. május 13.—1573. május 1: Bodrás (?) Benedek, Búza (?) Tamás, Hamar János, Marokas (?) István, Nagy Márton, Szántó Imre.⁹⁹ 1574: Balits Balázs (bíró).⁹⁸ 1582: Pasa János (bíró).⁹⁸ 1588: Hamar János (bíró), Fazekas Márton, Pasa Bálint, — továbbá Kys Tamás (bíró), Pasa Gáspár.⁹⁸ 1624: Pasa István és Mihály.⁹⁹ 1663: Antal János, Boczás István, Licsej, másként Szűcs István.¹⁰⁰ 1672: Kántor Ferenc.¹⁰¹ 1720: Bodzás Ferenc és István, Hajnal Ferenc, Lénárd Miklós, Sándor István és Menyhért, Thooth Ferenc. (Utolsó szabados volt.)¹⁰² 1772: Ballai János, Czubók Ferenc, György és Mihály, Fábrián János, Hajnal András és György, Sándor Ferenc, Széles János, Szöllősi Mihály. Tóth András, Ferenc és Miklós, Varga András. (Többnyire szabad menetelűek voltak.)¹⁰³ *A helység (jobbágyközség) bírái, — egyszersmind kiválóbb úrbéres birtokosai, — az 1849. évig:* 1772: Ballai János. 1783: Czubók György. 1792: Hajnal Mihály. 1794: Borsi István. 1796—97: Papp András. 1797—98: Fábrián György. 1801—02: Borsi István. 1808—09: Czubók Ferenc. 1809—10: Szöllősi Mihály. 1810: Hajnal Mihály. 1825: Szász György. 1826: Czubók Ferenc. 1830. és 32: Szász György. 1834: Farkas László. 1835: Tató János. 1839: Tóth Ferenc. 1841: Széles János. 1842: Pór János. 1843—44: Veres József. 1845—48: Pór János. 1849: Farkas László.¹⁰⁴

C) Az úrbériper, s az ehhez kapcsolódó tagosítás utáni birtokállapot.

100 kat. holdon felüli birtokosok: Tóth János (678 k. h.), Szalánczy János (365), Papp Imre (252), Rimaszombathy István (220), Mezey Éva (138), ifj. Scós Lajos (127), Hajnal Mihály (120). Miskolczy József (114), Csillag Sámuel (104), Somlyódy Pál (104). 99—50 kat. holdasak: Vay Ádám gróf (88), Kriston Menyhétrné (84), Kriston Jánosné (84), Ev. ref. egyház (83), Szabó Dániel (68), Elek Pál (66), Veisz Májer (66),

• 98 Orsz. lt.: Conscriptones Regesta Dicarum Cottus Zabolcsensis.

99 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 42. Act. No 8.

99 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 42. Akt. No 8.

100 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 81. Act. No 56.

101 Szabolcs vm. lt.: Fasc. 90. Act. No 20.

102 Szabolcs vm. lt.: Liber Sub Numero Romano XI. Registrat. etc.

103 Tagosítási iratok.

104 Kék község egykorú irataiból.

Ifj. Szabó András (54), Özv. Sinka Miklósné (52), Szász György és Tóth József (50). 49—20 kat. hold közötti birtokos még 18 volt. 19—10 kat. holdas 9 akadt. 9—5 kat. holdas 7 volt. 4—1 kat. holdas 22 került. 1 kat. holdon aluli birtokos 58 volt.¹⁰⁶

D) A község bírái (főbírái), — egyszersmind nevesebb birtokosai, — az 1850. évtől.

1850—51: Soós Lajos, 1851: Tatár János, 1858—60: Szalánczy Endre, 1864: Rimaszombathy István, 1873: Szabó Dániel, 1874—75: Csillag Sámuel, 1876—78: Tóth István, 1879—81: Kriston Ferdinánd, 1882—84: Kriston Miklós, 1885: Maklár Dienes (helyettes), 1885—87: Rimaszombathy István, 1888—94: Papp Pál, 1895—96: Tóth Imre, 1897—98: Pethő Sándor, 1899—1900: Mezey István, 1900—01: Nyíri Antal, 1902—05: Hidegh Nagy István, 1906—12: Mezey István, 1913: Tóth Bertalan, 1913—14: Hidegh Nagy István, 1914—17: Nyárády Mihály, 1914—15: Enyedy József (h.), 1915—16: Szabó István (h.), 1918: Hidegh Nagy István, 1919—20: Nyárády Sándor, 1920: Sípos Gábor (h.), 1921—*: Mezey Balázs.¹⁰⁶

VII. ZÁRÓ SZAVAK.

A tanulmány anyagát Kék község monográfiája c. — készülő — nagyobb munkánkból szakítottuk ki. Tájékoztatás végett azt is megjegyezzük, hogy folyóiratban, — részletekben — való megjelentetési módját nem hagytuk kihasználatlanul. Benne bizonyos, — nagyon fontos — helyeknek a kiegészítő magyarázására is alkalmat találtunk. (Lásd pl. a község Kaak névformáját.)

Végezetre köszönetet mondunk itt mindazoknak, akik kitűzött feladatunk elvégzését bármilyen adattal, vagy hozzászólással megkönnyítették. Köztük első sorban Vác Elemér úrnak, — Szabolcs vármegye főlevéltárosának.

¹⁰⁵ Kék adóközség birtokveinek az összesítéséből. [A község tulajdonában.] A birtokosoknál a négyszögöleket elhanyagoltuk. Tájékozódás végett megjegyezzük, hogy ezek az első csoportjuknál 6883. — a másodiknál 11695. A harmadik csoportba sorolt birtokosok kezén 548 kat. h. 1511 □-öl, — a negyedik csoportbeliekén 136 kat. h. 1139 □-öl, — az ötödikén 50 kat. h. 764 négyszögöl, — a hatodikén 58 kat. h. 530 □öl, — a hetedikén 20 kat. h. 681 négyszögöl ingatlan volt.

¹⁰⁶ A község jegyzőkönyveiből.

Széchenyi és a nemzeti öntudat

— A Nyiregyházi Kaszinóban tartott előadás. —

Széchenyiről és a nemzeti öntudatról beszélni manapság nem nehéz, sokkal inkább kényes feladat. Soha annyira időszerű nem volt Széchenyi, még saját korában sem, mint manapság, amikor rég- és közelmúlt szomorú, nehéz, sőt súlyos tapasztalatai alapján meg kellett látni, hogy csakis általános és gyökerében új életrendszer kiépítésével lehet és szabad is nemzeti életünket megerősíteni, s arra kell ránevelni minden magyar embert, hogy a közösségi érdekeket egyéni érdekei előterébe helyezze. De éppen azért kényes is a feladat, mert akarva-akaratlanul mindig olyan kérdések jutnak elénk, amelyek önmagunk megismeréséhez vezethetnek ugyan, de az önmegismerésen át hibákat, bajokat, szervi betegségeket is feltüntethetnek, amelyekből való gyógyulás vagy sohasem, vagy csak nagyon hosszú idő elmultával várható és remélhető. Amikor azonban Széchenyi István gróf kaszinók alapítására gondolt, ezt nem azért tette, hogy üres szórakozási lehetőségeket szerezzen a magyar világnak, hanem elsősorban a nemzeti társadalom olyan egyesüléseit óhajtotta megvalósítani, amelyek irányító és vezető hatásúak lehetnek a magyar nemzeti gondolkodás kialakításában. Elvi és gyakorlati utak megvitatása, határozott célok felé való haladás szempontjainak vizsgálata, egyesült erők megszervezése a társadalmunk széles és iskolázott rétegeiben: ezek a szempontok játszottak szerepet Széchenyink kaszinói elgondolásában. Ezért szükséges és mulhatalanul fontos is világos képet adni, hibákról és bajokról is beszélni, mert biztos képet csakis világos és tiszta helyzetekből lehet szerezni. És talán szabad elmondani Széchenyivel együtt: „Óh, ürítsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az önismeret felette keserű — igaz, — de nemzeti javulásunkra oly jótékonyan ható, sőt elkerülhetetlenül szükséges serlegét fenékgig! Mert csak akkor, és előbb soha nem lesz megvetve felüdülésünk igazi alapja.“

Széchenyi lényge tökéletes alap ahhoz, hogy az önismeret és az öntudatos cselekvés igazi forrásaihoz eljussunk nemzeti értelemben. Aki jól ismeri Széchenyit és át tudja élni is élete tetteit, az meglátja azokat a maximákat, amelyek őt a nemzeti önismeréshez vezették, s lehetetlen, hogy ne jusson el ezeknek a jellemző vonásoknak igazi alkalmazási lehetőségeihez, s ha csak kis lelkiismeret van benne, ne kísérelje meg maga is átélni a jelenben a követendő utakat, s ne cse-

lekedjék a nagy magyar reformer szellemében. Ép ezért nem felesleges Széchenyi önismeretében elmélyedni, ha tapasztalatokat akarunk szerezni és tanulni Széchenyi életéből.

Széchenyi életének, tetteinek, működésének és hatásának hármasszetevőjét lehet felismerni az első mélyebb tekintetre: reális látását, példaadó szellemét és életét, végül mély önmagábatekintését azaz bűntudatát. Vegyük ezeket a szempontokat kissé közelebből szemügyre:

1. Naplólélejegyzései, munkái, programtöredékei, minden írása igazolja teljes egészében, hogy Széchenyi sohasem tudta elhomályosítani egy pillanatra sem magában vagy látásában külső fény, csillogás, avagy épen olyan szempont, mely vakszerelmből eredt volna, s fanatizmus képét hordta volna magán. Az a szemléletmód, mely Széchenyi elődeit jellemezte: a multbatekintés, a csodavárás, a romantikus képzelet szemlélete volt. Széchenyi ettől teljesen elvonatkozttatta magát. Nem tagadta meg a multat, de nem élte ki magát benne. A jelent is csak úgy szemlélhette, hogy könyörtelenül és kegyetlenül vetette bele tekintetét. Jellemző erre a Hitel végzavához írott néhány sora: „A hazaszeretetet sokan úgy képzelik, mint Amort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokok körül, de ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A hon igaz szeretete, vallásom szerint valamely nemesb és állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, s azért nincs is oly változó fázisok alá vetve, mint azon magusi, de mégis tökéletlen érzés, mely csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillanatokig félistenné magasít, s megint minden szép vágyainknak mellette is porba gázol.“ A tiszta és világos látásmód, a teljes realizmus vezette őt, a tevékeny és szolgálatkész embert ahhoz, hogy felfedje: a főhibák az alaphoz keresendők, s ezért az alaphibákat keresi, találja meg és javításukkal igyekezik a nemzet öntudatraemelését végrehajtani. S ez a világosság juttatta őt ahhoz is, hogy a szembenállók külső harci zaját ne kíséresse teljes meglepődéssel, mert látta és érezte, sőt tudta, hogy különben magának is el kell veszítenie a tiszta látás módját. Ezért nem csatlakozott egyetlen politikai párthoz sohasem, ezért állott távol a konzervatívoktól épúgy, mint a feltörő liberális nemzedéktől is, mert világosan érezte és látta, hogy a pártpolitikának az a révülete, mely már a maga idejében is pártfegyelmet, egyetlen úton való haladást és épen ezért megalkuvásokat is rejtegetett, nem vezethet célhoz, hanem csak elhomályosíthat és széjjelfoszlathat nemes terveket. Hogy a politikától mégsem tudott szabadulni, ez annak következménye volt, hogy maga is jól látta már: a nemzeti politika az a terület a közösség életében, mely hasznos alkotások és cselekvések sorozatához vezethet. De Széchenyi épen optimista és idealista felfogásával a hibák és bajok

kútforrásainak felredése mellett nem állt meg, hanem gyógyszereket is nyújtott, sőt azok hozásába véste magát a legmélyebbre minden magyar lelkében. Ez a tette való vágy és cselekvési ösztön is lelkiismereti parancs volt nála, mely tiszta látásából eredt, s a példaadás szellemét viselte magán.

2. Azt írja Széchenyi a Hitel végszavában: „Lesznek, habár kevesen is, olyanok, remélem, akik lelkem és szándékom tisztaságát elismerik, de lesz valami a legbensőmben, ami túl fogja élni az előítéleteket és a balvélekedések mulandóságát. Azok hajlandósága, lelkiismeretem csendje és az a remény: lesz egykor haszna munkálkodásaimnak, minden jutalmam.“ Széchenyi egész élete és minden tette olyan, mely példát mutat és ad. Csak két szempontra hadd mutassunk itt rá: Jól tudjuk, hogy Széchenyinek legfőbb gondja annak a magyar rétegnek felemelése, jobbagysorból való teljes joghoz juttatása volt, mely szerinte is a magyarság legnagyobb belső és faji értékét képviselte. S azt is jól tudjuk, hogy politikai küzdelmeink alfájától kezdve ez a pont volt az, melyen a legtöbbet támadták és a legtöbb ellenérzést váltotta ki azokban, akik vele egy társadalmi rétegből származtak. Fényes intellektusával, pompás felkészültségével nyivánvalóan sokkal nagyobb sikereket, biztosabb jövődőt és alaposabb, határozottabb látszateredményeket szerezhetett volna magának, ha arra az olcsó tette vállalkozik, hogy a nemesség jogait, csorbitatlanságát továbbra is megvédi. Könnyen elképzelhető, hogy semmiféle ellenszenv, semminő ellenállás az uralkodó réteg részéről nem fenyegette volna őt, ha nem a lelkiismeretére hallgat, hanem azokra a konzervatívokra, akik körülötte állottak, és társadalmi, felfogásbeli és életszemléleti szempontból fedezték volna mindig. De még az újszerűséget jelentő liberális nemzedék felfogását és hatalmát is könnyebben nyerte volna meg magának, ha a felvilágosodás doktrinér ideológiáját tűzi ki maga elé irányadónak és azokhoz csatlakozik, akik, elvek és gyakorlati utak közt mérhetetlen ürt hagytak, s olcsó, hitvány sikerekért hajlandók voltak a magyarságot is a későbbiek folyamán feláldozni, s magyar milliók kivándorlását kormánypénzen elősegíteni, — de Széchenyi nem tudott a lelkiismereti parancstól szabadulni, s látszatokért harcolni. S a Kossuthal való ellentétben is csak el kellett volna ismernie ennek hallatlan népszerűségét és erejét a néptömegekkel, s kézfogásuk látszatra óriási biztosítékot jelenthetett volna a jelen szemszögében. De az elvek ellenkezése és teljesen idegen szempontjai sohasem engedhették meg a belső parancsokra hallgató Széchenyinek, hogy hűtlen legyen önmagához és a magyarságért vállalt felelősségéhez. Példaadása elsősorban abban tűnhet élénk, hogy a felelősségérzés nála nem külső erőkre épített, nem jelszavakra erősített volt, hanem

kizárólagos lelkiismereti parancs, ami magában véve magyarázata lehet későbbi teljes egyedülállásának és összeomlásának is.

Ami pedig Széchenyinek munkáját, cselekedeteit, tetteit illette, könnyen észrevehetjük, hogy ennek az áldozatos életnek a legszembe-tűnőbb vonása az az *élet nem kimélés*, mely az élet minden területén érvényesített elvi meggondolás gyakorlati eredménye volt. Sokszor elhangzott bizony ő ellene is az a vád, hogy miért nyúl bele az élet minden területén intézmények, közületek és szervek ügyeibe, dolgaiba, miért kísérli meg mindenütt és hajt mindenütt végre újításokat, reformokat, miért elégedetlenkedik és akaratoskodik, amikor a terveivel, cselekedeteivel azt a belső békét bontja meg, mely erőt is jelentett, kényuraskodást, de talán biztosítékot legalább a jelen küzdelmeiben. Naplói, kortársai egybehangzó véleménye szerint az életének nem kimélése tetteiben és munkásságában épen arra mutat, hogy érezte magában az erőt: hatni, alkotni, cselekedni kell példatadóan és mindenkít határozott cselekvésre buzdítani épen egyéni szolgálatával. Előljárni mindenben, épen azért, mert születésénél fogva oly eszközök birtokában van, melyek a példaadást könnyebbé teszik, s a cselekvést megsokszorozhatják másokért, ez volt életnemkimélésének példa-mutatása.

3. De ez a világosságra és tisztánlátásra törekvés, nemkevésbé ez a határozott tervszerűség a cselekedetekben, nem volna egészen érthető, s Széchenyi arcképe sem tökéletes, ha emberi arcának legmélyebb vonását nem vennénk szemügyre: alázatosságát és örök önmagábatekintését. Széchenyi egészen különös és szinte beteges lélek volt, ez volt általánosságban róla a vélemény korában, s azután is 80 éven keresztül. Az a kor, melyben ő tevékenykedett, kétségkívül elismeréssel volt iránta, érezte mérhetetlen nagyságát és erejét, de amikor a legnagyobb magyarnak is nevezte el, volt ebben az elnevezésben valami olyas nyilatkozat, mely azt jelentette, hogy nem a mi világunkba való, álmodozó és romantikus lélek, aki nem számol az étellel, s ködös ábrándokat kerget. Így nézett rá a 40-es években a konzervatív tábor épúgy, mint a liberális párt. Amaz lelkiiségének felelősség-érző vonását nem méltányolta, emez pedig úgy érezte, hogy nincs elég politikai ösztöne és érzéke, hogy a benneszunnyadó erőket igazán kamatoztathassa a nemzet életében. Pedig Széchenyi egész pályája elárulja, naplói a legjobb bizonyítékok, hogy belső lelkiismereti parancsokra hallgat csak minden megnyilvánulásban, s több, mint 100 esztendő múlva érezzük legjobban, hogy nem romantikus ábrándokat kergetett, hanem régóta vajjúdó kérdéseket dobott a felszínre és azok érdekében cselekszik. Ennek a belső lelkiismereti parancsnak kútforja az a mélységes vallásos érzés, mely nem felszínes, hanem átütő erejű

volt, s egész életét irányító szellemű. Ennek a vallásosságnak nemcsak külső jelei vannak, egyházát tisztelő, ahhoz ragaszkodó, sohasem elfogult azzal szemben, — hanem igazi keresztyéni életben nyilvánulnak meg nála. Széchenyi mindenben tisztán akar látni, s így legelőször is önmagában keresi a tisztaságot. Érzí az a mélységes kicsinységet, mely az emberben lakozik az örök Istennel szemben. „Wir sind zu keine Reformatoren geboren, wir müssen uns erst selbst reformieren. Wir müssen in die Schule der Demut und Selbstverläugnung gehen,“ — írja naplójában akkor, amikor Wesselényi részeges vadásza verése miatt megszökött, s Széchenyi emberisége fellázad a verésen. Ez a vallásosság, ez a mélyen emberi érzés, mely egyben igaz keresztyéni lélekről is tanuskodik, nem hagyja Széchenyit éjtszakáiban sem nyugodni, s naplói tanúsága szerint sokszor felveti ez a mindennap Isten kegyelméért imádkozó ember azt a kérdést: Mit tettél a hazáért, te, aki szellemi és testi adományokban egyike az utolsóknak vagy, de vagyoni szempontból az ország legelsői közé tartozol? És ez a keresztyéni alázatosság választja el legjobb barátjától is, mert nincsen szerinte Wesselényiben elég keresztyéni alázatosság és felebaráti szeretet. Rettenetes a csalódása a jóbarátban, akiben szerinte nincs elég hit, öntudat, keresztyéni alázat, s mert másokat meg is tud vetni csak azért, mert a haza üdvét tekintve más véleményen vannak, mint ő. S sokat elárul az a naplófeljegyzés is, mely azon medaillon feliratát őrzi, mely medaillont hite szerint Seilern Krescentől fogja kapni halálakor: Nur Veredlung und Hungarns Wohl, sei der Zweck, der uns verbindet, und dann, wenn alles wankt, bleibt Glauben.

De nem ezek az egyes érdekes intimitások őrzik egyedül lelkének legmélyebb alapvonásait, igaz büntudatát, mely őszintén átélt vallásos érzésből táplálkozott, hanem egész pályája, különösképp az a tragikus szakasz, mely 1848 szeptemberétől eleje végéig tart. Széchenyi egész életében a mardosó lelki önvadtól terhelten küzdött kétség és remény közt, de amikor a véget, a nagy katasztrófát a nemzet életében bekövetkezni látja, akkor az „amentia“ a legmagasabb fokra hág benne, s szinte nap-nap után írja naplójába: Kein Hoffnungsstrahl, nincsen reménysugár sem a haza számára, sem neki, aki a hazának ezt a katasztrófáját okozta, amikor a Hitelt megírta. Amikor ez év szept. 4-én pisztolyhoz nyúl, hogy öngyilkos legyen, mert saját szavai szerint „ember még nagyobb zavart e világba nem hozott, min én. Óh Isten, könyörülj rajtam...“, ezzel az utolsó bejegyzéssel megszűnik az öntudatának ellenállása, s lelki betegsége, az „amentia“ teljesen elhatárolódik rajta. Kétségtelen, hogy ettől az időtől kezdve a beteg lelkű ember áll előttünk, kétségtelen az is, hogy ennek a beteg léleknek arcát már nem tekinthetjük a magunk számára irányadónak, de az

alap ebben a betegségben mégis az a hatalmas és páratlan lelki tulajdon volt, mely örök önvizsgálatban, mardosó és szenvedélyes önvádban nyilvánult, s melynek legmélyén igazi keresztyéni alázat honolt. „Az a tény ui., hogy Széchenyi anyagi életét és öntudatát a nemzeti csapás súlya abszorbeálta, s éjjel-nappali testi és lelki kínban omlott össze a magyarságot fenyegető veszedelem halálos aggodalmában, kétségtelenné teszi, hogy lelki alkatának ez a páratlan vonása lelkiismeretérzésének igazi alapja. Mi és közülünk sokan, sőt mindnyájan megértük, átéltük és elszenvedtük életünknek egyik legnagyobb csapását, a nemzet összeroppanását 1918-ban, de egyetlenegy sem volt, aki összeroppant volna közülünk a csapások súlya alatt lélekben úgy, mint Széchenyi.” Helyesen írja egy történetírónk erről: „Jött a katasztrófa 1918-ban minden szégyenével, s egyszer majd, ha nem áztatjuk magunkat, be fogjuk vallani, hogy nemzeti érzésünk még akkor is tévutakon járt, és október szégyene nemcsak azoké, akik azt bűnösen felidéztek, hanem azoké is, akik azt lelkesen üdvözölték. A sorscsapások súlyosabbak voltak, mint belső megrendülésünk, nemcsak zavartalan öntudattal éltünk tovább, hanem mindegyikünk megtalálta a maga munkáját, nem hasonlítva Széchenyihez, aki a nemzet közeli bukását biztosan konstataálva, egyéni életét azonosította a nemzetével, saját összeomlásával szimbolizálta a nemzet halálát, mely 48-ban következett be.” Széchenyi példája, sorsa, büntudata és reális látása tehát nemcsak korába tekint, de a jövőbe is utat nyithat.

Kétségtelen azonban, hogy „Széchenyi egyetlen és nem ismétlődő mirákulum, aki nemzete sorsát élte belsejében, s nemzete bukása szétrombolta testi és lelki egyensúlyát. Nem lehet cselekedeteit újra alakítani, életét újra élni, a mi korunk Széchenyit nem termelt. S nevelési eszménykép sem lehet, mert ahhoz túlságosan egyéni, egyszeri és hatalmas, hogy újraélhessük. De Széchenyi, mint a nemzet kimagasló csúcsa, melyet nagyságban el nem érhetünk, messze sugározza páratlan élete tényeit, s azokból lehet saját érzés- és gondolatvilágunkat valóban nemzetivé és a nemzet immanens céljainak megfelelővé alakítani.” És a legtöbbet mondhatja nekünk ez az élet, ez a tevékenység a nemzeti öntudat szempontjából.

Az öntudatos nemzeti életnek nyilvánvalóan azok az összetevői lehetnek a jövőndő magyar életében irányítók és irányadók, amelyek Széchenyinket is jellemezték belső és külső adottságaiban. Reális látásra, tökéletes példaadásra van szükség a felelősségérzés és életünk nem kímélése szempontjából, s örök önmagunkbanézéssel kell és lehet csak a lelkiismeretes magyar munkát kiérdemelni s véghezvinni.

Abban a nagy világégésben, mely körülünk lejátszódik, s melynek már ma is részesei vagyunk, s az eljövendőben bizonyára még erő-

teljesebben részesei leszünk, eléggé megtanulhatjuk a lemondást, nélkülözést, másokra való tekintetet minden zuglódás nélkül is. De a közelmúlt és a jelen, még inkább a jövő érdekében szükségünk van arra is, hogy a teljes reális látásmódot magunkévá tegyük, s belássuk, hogy helyzetünkben teljes tiszta öntudattal kell látnunk a nemzetünk központisége mellett is a nemzetiségek jelentékeny és fontos szerepét a történelmi határok keretén belül. Erre nem lehet eléggé tekintettel lenni. Meggyőződésünk azonban az, hogy a nemzetiségek ügye csakis úgy és csakis akkor rendeződhetik teljes egészében, ha számot vetünk olyan belső újításokkal, amelyek a magyarság belső életét és helyzetét hozzák egyensúlyba. S itt elsősorban annak a rétegnek felemelésére gondolunk, amely a magyarság legősibb és Széchenyink szerint is legmegbecsültebb rétege volt: a magyar parasztságra. Álljuk és valljuk azt a tételt, mely épen itt, e falak közt egy év előtt hangzott el, hogy nagy baj az, amikor az emberek izgatnak, de ennél is nagyobbak azok a bajok, amelyek a tények izgatása folytán jönnek létre. S be kell azt is látni, épen Széchenyink tisztánlátásával, hogy az a középosztály, melynek ma vezetőszerpe van a nemzet életében, mai összetettségénél fogva, főképp faji összetétele miatt és társadalmilag kialakított egyéni intellektusával, konzervativizmusával, felfrissülésre szorul abból a bőséges rezervoárból, mely a népünkben való lehet. Nem valljuk ugyan azt a szélsőséges eleve, amit falukatatóink túlzott felfogásukban hirdetnek, még kevésbbé találjuk helyesnek azt a módszert, amivel csak a bajokat mutogatják meg, de sohasem adnak világos célt és tervet a jövőnköt illetően, azt azonban el kell ismerni, hogy az életünk egész területén végbemenő újítás szükségének beteges társadalmi, gazdasági és szellemi tüneteit el kell távolítani a nemzet testéből. Világosan kell látni, hogy „a magyar név és szó, mint Széchenyi írta, még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. Mert hány ily külmázos — mondhatjuk Széchenyi szavaival — dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által vezetetik és a felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipátiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebellet, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. S im ez a fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisátiói simpátiát és hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosabb magyar polgári erény odakünn. Csak azért, mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrútítva, mely tapsot is arat és bálványul emeltetik idebent“ — írja Széchenyi. S itt kell rámutatni arra,

hogy azok a nemzedékek, amelyek társadalmunkban, mint irányító erők jelentkeznek, sok tekintetben még mindig nem tudnak és nem tudtak tiszta képet festeni maguknak a mult szörnyű, pedig általuk is nagyon átélt és átértett élményeiből. Még mindig nem eleget tanultunk abból a katasztrófából, mely 1918 őszétől 1919 nyaráig viharzott át rajtunk. Csak akinek szemén hályog ül, s aki nem akar látni, hiszi, hogy a mult lidércnyomásaként nincsenek jelen köz- és társadalmi életünkben azok, akik a magyar nemzeti érzéstől teljesen idegen ideológia körében, a kozmopolitizmus eszmevilágától hevítve, a humanizmus jelszavába burkolózva a minden megváltást hirdető Világ-eszme szolgálatában álltak és állnak öntudatlanul, és boidogan, szívesen merengenek el a „régis szép idők“ rózsaszínű, semmittevő és kényelmet, gondnélküliséget jelentő világban. Nyilvánvalóan társadalmunk szervezetlen volta, de talán még inkább nemzeti öntudatunk hiányossága az okozója annak is általánosságban, hogy sokszor még magunk is hiszünk azoknak és helyeseljük felfogásukat, akik minden baj kútfejeül a kormányzati szerveket illetik, s nem önmagunkban, kialakult társadalmi viszonyaink lehetetlen voltában keressük az alapokat, melyek a nemzeti öntudatnak kialakulását véghez vinnék. Hogy még ma is bűn és véték, sőt mi több, hazafiatlanság sokak szerint „körmös kézzel“ belenyúlni a nemzet életét és létét veszélyeztető idegen szellemiség társadalmi, gazdasági és politikai szervezetébe, s ahol az „embernek lenni“ nem jelenti elsősorban a „magyar embernek lenni“ öntudatát, hogy azzal a kifejezéssel éljünk: „a biciklitempós“ ember még mindig elérheti a maga olcsó eszközeivel társadalmunk elismerését, talán mégsem igazolja, hogy öntudatunk és nemzeti önismeretünk kialakult volna.

S talán szabad arra is rámutatni, hogy a tevékenység és tette-készség fokán még igen nagy a zürzavar társadalmi életünkben. Aki többet dolgozik, mint amennyit a szabályok előírnak, amennyit megkövetelnek tőle: akarnok, tehetetlen stréber, s aki felelősséget érez másokkal szemben is önmaga és szűk családi körén felül: érdeme- ket szerezni akaró tolakodó típus. Valami szűk látókör, irigység és minden önzetlenségben való hitetlenség alakult ki társadalmunkban, mely nem tűri meg és nem is akarja megtűrni magában azokat, akik a lelkiismeretük parancsa szerint akarnak és tudnak is élni, s akik az élet nem kímélésében keresik meg életük igazi célját. Pedig a nemzetnek sohasem volt szüksége annyi önfeláldozó, a kellenél is többet dolgozó emberre, mint amennyire szükség lesz bizonyára még a jövőben. Csak azt kell megtanulnia a nemzetnek Széchenyinek példájából, hogy olyan tekintetnélkül követendő tettekre van szükség, amely ha kell, a saját népszerűségét is feláldozza, mely ha egyedül marad, ak-

kor is kitart és tovább dolgozik, mint amilyenekre épen a legnagyobb magyar mutatott példákat. Hányan vannak köztünk azok, akik nem bánnák és sajnálnák a maguk népszerűségét és pályájuk egyenes ívelését, csakhogy elvi elgondolásaikban szigorúan kitartsanak, s ha kell, azokért existenciájukat is feláldozzák? De azt a kérdést is felvethetnénk, hogy hányan tudnának a magyarság kitűzött céljaiért vagyoni, anyagi áldozatot hozni, a saját zsebükbe nyúlni és nem mindenben állami intézkedések vesszőcsapásainak csak eleget tenni, s akkor is csak zugolódva és egyéni szabadságukra hivatkozva a kényszerűségnek eleget tenni? Mérhetetlen és kifogyhatatlan lehetne ez a szempont-halmaz, csak tiszta és világos arccal kellene belenézni társadalmunk életébe és mindennapiságába.

Lehetnek következtetések, melyek alaposan, körmönfont, szinte pszichológiai pontossággal igazolják mindennek a hiánynak meglévő okait, — az alapokat azonban mégis annak a keresztyéni alázatnak és büntudatnak a hiányában kell keresnünk, mely Széchenyink legmélyebb lelki tulajdona volt, s mely a magyar nemzeti társadalom gerincéből majd teljesen hiányzik. Nem tudunk eléggé önmagunkba nézni, sokak talán nem is mernek magukba nézni, s valljuk be, nem akarják vagy nem is tudják észrevenni, hogy mindennek eredendő oka az a 150 év óta Európánkban dühöngő intellektuális életszemlélet, mely a megfoghatóhoz ragaszkodik, s a régi racionalizmus útjába vetett hitében azt hiszi, hogy elég tudni a jót, hogy azt megcselekedjük, s elég keresztyénnek születni, hogy keresztyéni életet is éljünk. Ez az életszemlélet tette érthetlenné Széchenyi Istvánt is a maga idejében, s utána majd 80 évig. Nem veszik ezek észre azt, hogy a felvilágosodás szelleme már régen megtört, megtört még az első világháború előtt, s ma, amikor az európai szellem millió cserépdarabban hever előttünk, s tükrét többé össze nem lehet rakni, hanem csak egészen új tükör alakításáról lehet szó, bizonyos, hogy újra a régi receptet kell elővenni, a régit, de örök újat: lehatolni az emberi lélek legmélyéig, önmagunkból teremteni meg azt az életformát alakító belső erőt, mely jobban áll ellen minden humanizmusnál és emberi alkotásnál: önmagunkba kell nézni, és büntudatunk, vele felelősségvállalásunk igazi kútfejét megtalálni. Csak így várhatjuk és hihetjük, hogy lesznek a nemzetért egyéni önvádat is ismerő és lelkifurdalást érző egyének, magyar emberek, akiket nem lelki betegeknek fogunk tudni nevezni, hanem igazi nemzeti hőseinknek és élő lelkiismeretünk példáinak.

Kétségtelen, hogy ez a nehéz és könyörtelen út teljes átalakulást követel meg nemzeti társadalmunktól, s annak minden tagjától. Kétségtelen, hogy ez az út nemcsak nehéz, de ha tisztán nézünk bele a jelenbe, szinte lehetetlen feladatok elé is állít. Megállapodott és ki-

alakult embereket nehéz új síkba terelni, új gondolatok felé terelni, új gondolatok felé vinni. Ezért nem csoda, s nem a pedagógus beszél belőlem, amikor a nemzeti öntudatunk Széchenyi felé vezető útját elsősorban az ifjúságunkban látom megvalósíthatónak. Ha ez a társadalom, mely sajátos különféleségében nagyerejű és lelkileg erős nemzetet akar maga előtt látni a jövő távoli ködében, beleilleszkedve a Széchenyi-szellem tökéletességébe, nemcsak egyéni hőst akar benne látni, hanem élete tényeiből nemzetünk jövőjét valóban nemzetivé akarja tenni, akkor legfőbb tekintetét az ifjúság *nemzeti nevelésére* fogja vetni. Aki pedagógusi hivatását nemcsak állásnak és foglalkozásnak, de valóban hivatásnak tekinti, jól látja és érzi, hogy milyen erők szunnyadnak évről-évre növő ifjúságunkban, mennyire áhitozza ez az ifjúság a reális látást, mindenféle előítélettől mentes nemzeti tényismeretet, hogyan tud és képes igazi példakért, életet odaadó munkásokért nemcsak lelkesedve hevülni, de csillogó szemmel azok követőjévé is lenni, kivált, ha azokban a szigorú tekintet és bánásmód mellett is a szeretet és együttérzés, megértés örök gyámolító kezét is látja, mondom — a pedagógus tárgyilagosan látja, hogy ez az út, amelyen a jövő Széchenyi-útja és a nemzeti öntudatra emelkedésünk elkövetkezhetik. S kivált észreveheti azt is, hogy ez az ifjúság apáitól és mindnyájunktól elütően sokkalta mélyebben éli át az önismeret belső és egyéni indítékait, s vallásossága nem a racionális humanitarius szellemen épül fel, hanem az Ige szavain keresztül tör magának utat, csak meg kell neki azt mutatni, elébe kell adni, s el kell mélyülni vele együtt benne. Igen, az ifjúság az, amely rejtetten és szunyadozva őrzi lelkében a nemzeti öntudatraemelésnek hármass talizmánját: Vágyódik a tiszta és reális látásra, keresi a nagy és eredményes tettalkalmakat, és lelkében ott él a büntudatnak és önismerésnek az a zára, mely csak megnyitásra vár, felfedést keres. Lehet, hogy az a társadalom, mely ma előttünk áll, megteremtheti és meg is teremti a nemzeti önismeretünknek alapját, lehet, hogy úgy átalakul, mintha valóban Széchenyink lelke ihlette volna meg, egy azonban kétségtelen, hogy ezt a nemzeti öntudatot kiépíteni és megerősíteni csak a jövő magyar nemzedékek fogják tudni. Ez a társadalom akkor teljesíti tehát leghívebben kötelességét, ha ennek az öntudatnak kialakulása elé nemcsak nem vet semmi gátló okot és körülményt, hanem ha már mást tenni nem képes, nem hagyja és nem engedi, hogy ettől az eszmevilágtól valamiképp is eltántorítsák a jövő magyar nemzedékeit. Ha csak annyit tesz, már megtette a maga kötelességét, a többi a nemzetnevelők feladata, akiknek lelkiismeretén és munkáján dől el a jövő önismeretünk sorsa. Nekik kell tudniok azt a Széchenyi-parancsot is: „Nem annyira hátranézni az én feladatom, mint

előre, nincs annyi gondom tudni valaha mik voltunk, de inkább át- nézni: idővel mik lehetünk és mik leendünk." A nemzetnevelőnek az eke szarvára kell a kezét tenni, s aki az eke szarvára teszi a kezét, az ne nézzen hátra, csak előre! Mert a „Mult elesett hatalmunkból, a Jövendőnek azonban urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk és hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra." Ez a nemzeti öntudatunk Széchenyi által kijelölt útja.

Dr. Belohorszky Ferenc.

H O L M I

AGIS TRAGÉDIAJA.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. december 14-ikén tartott ülésén bemutatott „Bessenyei György Agis tragédiája és forrásai" című tanulmány ismertetése.

Bessenyei György **Agis tragédiája** megjelenésének időpontjától, 1772-től számítjuk irodalmunk felújulásának korát. Ez a mozzanat arra serkenített, hogy szemügyre vegyem Bessenyei e korszakteremtő működése esztétikai felismerésének minden jelentős állomását: Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Horányi Elek, Wallaszky Pál, Pápay Sámuel, Horváth István, Toldy Ferenc, Imre Sándor, Gyulai Pál, Széchy Károly, Beöthy Zsolt, Bayer József, Dézsi Lajos, Riedl Frigyes, Négyesy László, Horváth János, Kéky Lajos, Pintér Jenő és Belohorszky Ferenc ítéletét, Rámutatok a költők felméréseire: Kazinczy Ferenc, Kreskay Imre, Révai Miklós, Virág Benedek lantján felzendül a tespedésnek hadat üzenő Bessenyei dicsérte. Bevezetőül még egy fontos kérdésre kellett rámutatnom, a magyar irodalomtörténet egyik legsúlyosabb problémájára: milyen feltevésekkel dolgozott Beöthy Zsolt, Rózsa Géza, Lázár Béla, Binder Jenő, Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab, Bayer József, Császár Elemér, Zolnai Béla és Eckhardt Sándor; hogyan vert gyökeret ez az álláspont: Gottsched **Agisa** kapta meg Bessenyeit. **Reichel Jenő**, ez a kiváló német tudós, hatalmas munkájában is szikla szilárdságával megálló, dönthetetlen igazságul hirdeti: Bessenyeinek Gottsched szolgá-

latott mintát (... das Vorbild für den ersten eigentlichen Dramatiker Ungarns, Gottsched c. könyve II. kötetében, 340. l.)

Az **Agis**-problémát csak óvatos, lépésről-lépésre haladó munkával lehet megoldanunk. Kiindulópontunk: Laczka János korcnotanuszerű, jelentős nyilatkozata Bessenyei György bámulatos nagy olvasottságáról. A kutatónak ezt a mozzanatot kellett megragadnia: mélyen elmerült Bessenyei a filozófusok és a költők, kivált a „**theatralisták**" tanulmányozásába. A filozófusok egyszersmind esztétikusokat is értett Laczka. Ezért vetette fel Dézsi Lajos kolozsvári egyetemi előadásaiiban: meg kell vizsgálni azokat a francia esztétikusokat, kiket Bessenyei valószínűleg olvasott. Megcselekedtem. Attanulmányoztam Batteux, Du Bos, D' Aubiganac, Voltaire dramaturgiai fejtegetéseit. Meggyőződtem arról, hogy a nyil egyenességével röpitik el a figyelőt Bessenyei drámairói felfogásáig.

Agis tragédiájának maga a tárgy is jelentős vizsgálati kérdés. Ezúttal olyan kortárs-tanura hivatkozom, akit az **Agis**-kutatók teljesen mellőztek. Szent-Györgyi Gellért, pálosrendi szerzetes Sallustius-fordításához csatolt bevezető dolgozatában (1811.) azt írja Jankovich Miklós, hogy **Agis-tragédiáját** Bessenyei franciából fordította (65. l.). Itt egy kortárs határozatlan francia kapcsolatot keres, csak abban tévedett, hogy **Agist** fordította volna Bessenyei.

Maga Bessenyei, Laczka, Szent-Györgyi, Bécs szellemi légköre is a reflektor világitó erejével tereli **Agis** kutatóját a francia irodalom felé. Mint az esztétikusokhoz, úgy jutott el Bessenyei a bécsi

udvari könyvtárban a **Parfaict testvérek** nagyon népszerű, „theatralista” (Laczká szerint ezeket olvasta a legszívesebben): *Histoire du théâtre français* c. hatalmas, 15 kötetből álló munkájához. Ha dráma-író valaha tárgyat keresett, gazdagabb érű bányára nem bukkanhatott volna. Ennek a nagyszabású műnek 1747-ben megjelent hatodik kötetében feltűnik **La mort d'Agis** (Agis halála) című fejezet, ez **Guérin de Bouschal**, XVII. századi költő tragédiájának a címe. Méltatják a tragédiát, szemelvényeket is közölnek belőle.

Ez adja az eszmét Bessenyei Györgynek, vagy Laczka szavával az „ideált”, hogy Agis történetét feldolgozza. A Parfaict testvérek drámatörténeti munkájában szó van **Guérin de Bouschal Cléomene** című drámájáról is. Ezzel a legértékesebb ny-mjel villan a kutató elé: érdekes, **Guérin de Bouschal Agis és Cleomenes** történetéből alakított egy-egy drámát, utána egyszerre csak arra eszmélünk, hogy **Plutarchos Párhuzamos életrajzaiban** ez a két hős (Agis és Kleomenes) kerül egymással párhuzamba. Így jut el Bessenyei **Guérin de Bouschal-tól** a nagy görög íróig. Bessenyei nem tudott görögül. Kimutatható, hogy **Plutarchost francián** olvasta **Amyot világhírű fordításában**. Az Amyot-féle átültetésben egy közös cím alatt szerepel a két hős (az általam használt **Les hommes illustres grecs et romains** 1645-iki kiadásában **Agis et Cleomenes**, II. kötet, 359—381. l.)

Erre az egy fejezetben való szereplésre rámutató utalás nem pusztá alakisággal való előhozakodás. Kiderül, hogy **Agis tragédiája** egy nagyon jelentős motívumát **Cléomenesből** kölcsönözte Bessenyei: annak felvillantását, hogy **Agíatis** (Bessenyeinél **Agíaris**), **Agis özvegy**ségre jutott felesége másodszor is férjhez megy. Bessenyeinél **Agis** szelleme biztatja erre, **Plutarchos Cléomenesében** pedig azt olvassuk, hogy az özvegy **Agíatis**t **Cléomenes** feleségül veszi; szíves megértéssel hallgatta, milyen mély szeretettel beszélt neki **Agíatis Agis**ről, első uráról. **Ennek a mozzaratnak nyoma sincs Gottschedben**. **Perdöntő bizonyíték** ez a **Gottsched**-hatás agyagglabú, nem egy skeptikus feicsóválást (Császár, Zolnai, Eckhardt Sándor kételkedését) kiváltott elmélete ellen.

A **Guérin de Bouschal** és a francia **Plutarchos** sugalmazta tárgyat **Bessenyei György** a francia felvilágosultság szelleméből támadt motívumokkal szövi keresztül-kasul. Ezzel a kérdéssel egyik

legszebb esztétikai taglalásában foglalkozott már **Beöthy Zsolt**, részletesebben tanítványa, **Rózsa Géza** egyetemi pályadíjat nyert tanulmányában. **Voltaire** irányítását élezik ki. Kutatásaim arra az eredményre vezettek, hogy **Agis tragédiájába** nemcsak **Voltaire** indítékai találtak utat, hanem **Fénelon Télémaquejének (1699)**, **Marmontel Bélisairejének (1767)**, a hatalmas hódítást tett **Encyclopédiének (1715—1772)** eszméi is. Az **Encyclopédie** köteteknek sok címszavát, ezeket a szöveg terjedelmű cikkeket átkutattam s bennök **Agis** gondolkörével nem egy közös mozzanatra bukkanom.

Agíaris keserveben ki kellett mélyíteni a **Voltaire Sémiramisának** **Beöthy Zsolt**tól és **Dézi Lajostól** jelzett hatása kérdését. Fejtegetéseimből kiderül, hogy **Agíaris keserve** a **Shakespeare—Voltaire (Hamlet Sémiramis)** nagy pórt támasztott irodalmi kapcsolatának érdekes mellékhatásaként hat a figyelőre. (A kérdés irodalmában legjelentősebb egy angol tudósnak, **Lounsbury R. Tamás** egyetemi tanárnak **Shakespeare and Voltaireje**. 1902).

Megvizsgáltam még a német **Gottsched**-nek és a legkiválóbb olasz tragédia költőnek, **Alfieri**-nek **Agis**át is, nem melőzve a reájuk vonatkozó német és olasz kritikai irodalmat sem. Így tanulmányomat összehasonlító tematológiai fejezettel egészítettem ki, hogy ne csak forrásaival való kapcsolatában láttassam **Bessenyei Agis**át, hanem az összehasonlítás fényt és árnyat éleesebben feltüntető módszerével is.

Végül rámutatok egy-két olyan **Agis**-feldolgozásra is, amelyekről eddig nem esett szó.

Vis probandit kutatásaimról és fejtegetéseimről inkább szolgálthat majd maga a tanulmány, mint ez a rövid tájékoztató.

Dr. Elek Oszkár.

MERÉNYI OSZKÁR; BERZSENYI DANIEL PRÓZAI MŰVEI.

Kaposvár, 1941.

Berzsenyi Dániel költői műveinek modern kiadása nagyon nagy adóssága irodalomtörténetünknek. Ezt az adósságot törlesztgeti szorgalmasan és alaposan **Merényi Oszkár**, egyetemi magántanár, a nyíregyházi városi kereskedelmi iskola tanára és igazgatóhelyettese különböző kritikai **Berzsenyi**-kiadásaiival, melyeknek patinát ad az a körülmény, hogy majd mindegyik a Magyar Tudományos Aka-

démia támogatásával jelenik meg. Patinát és biztosítékot is ad, hogy az, amit kapunk, filológiai értelemben is tökéletes hűségű. Most Berzsenyi Dániel prózai művei kerülnek terítékre, s ismét ugyanazt a hűséget, gondot és pontosságot, alaposágot látjuk, amit egyébképp is megszoktunk már a kiadótól, különösképp Berzsenyi verseinek kiadása óta. A majd 20 íves munkát bevezetés előzi meg, melyben a kiadó nemcsak ismerteti magát a prózai munkát, hanem korába behelyezve értékkel, összehasonlít és alapos képet fest a munka jelentőségéről és értékéről. Nem kerüli semmi sem el a figyelmét, s nemcsak analizálni képes, hanem a szintézis nagyvonalúsága is nagy érdeme, úgyhogy minden kis műben az egész Berzsenyit látja, s így az egész Berzsenyiről fest képet és munkájáról igaz értékelést is nyújt. Alaposágát és pontosságát, tudományos szakszerűségét a jegyzetekben igazolja, melyek alapos kiegészítői munkájának, Merényi Oszkár nemcsak a tudományos életnek, de hisszük és reméljük, szabolcsiaknak is nagy nyereségünk lesz, ami különösképp majd az itteni irodalmi kérdések megvizsgálásában és velük való foglalkozásban mutatkozhatik meg. Nagy szeretettel és elismeréssel köszöntjük őt itt, Nyiregyházán.

MERÉNYI OSZKÁR: KOZMA ANDOR Kaposvár, 1941.

Merényi Oszkár vállalkozott arra, sőt hivatást érzett ahhoz, hogy Somogy három nagy költői alakját, Berzsenyi Dánielt, Bárd Miklóst és Kozma Andort alapos kutatásnak, vizsgálatnak vesse alá tudományos szempontból, és a modern tudomány minden eszközével mutassa be ezeket az értékeket nemzetének. Ez a nagy vállalkozás most, Kozma Andorról szóló könyvének kiadásakor beteljesedik, mert Berzsenyiről és Bárdról már előzően adott ki munkákat. A Csurgói könyvtár kiadásában megjelent életrajz és ismertetés adalék akar csak lenni. Aki azonban végigolvassa, az teljesen tisztán lát Kozma Andor életébe és lelkébe egyaránt, s nem kell semmi máshoz folyamodnia, ha igazságos tekintetet akar belevetni a költő életébe és lelkébe, mint Merényi tanulmányát elolvasni. Sőt, Merényi úgy nézi a költőt a kialakulástól kezdődően, mint aki tisztában van azzal, hogy a költőre a mindennapi benyomások s hangulatok vannak a legmélyebb hatással, s ezeknek a nyomása alatt készülnek el, alakulnak ki lassan benne a

legmélyebb költői erők, s teszik lehetővé költői pályája, fejlődése megértését is. Merényi finoman, de teljesen világosan fedi fel ezeket az erőket, őt a szintézis érdekli, mindig az embert nézi és látja most is, s nem analizál agyon semmit. Teljesen tisztában van a költői alakulás lehetőségeivel, de távol áll attól, hogy ezeket dogmatikusan fogja fel, s az egyéniség szerepét ne igyekezzék kidomborítani. Sőt, aki olvassa tanulmányát, az benne azonnal meglátja azt, hogy Kozma Andorral a szerző teljesen tisztában van, s munkájából nem adalékokat ismerhetünk majd meg, hanem teljes arcképet, tökéletes költői egyéniség fejlődését láthatjuk. A munkához fűzi Merényi Kozma Andor posthumus verskötetét, mely igazolja mindazt a nemes értékelést, melyet Kozmáról már régen megállapított a magyar irodalomtörténet is, s mely a jelenben sem csökkent még le. Sőt, ahogy Merényi bemutatja előttünk különféle szerepkörökben, fejlődésében és technikai készségében, úgy csak azt érezzük, hogy megbecsülésben csak emelkedni fog idővei.

BOGNÁR CECIL: MI ÉS MÁSOK.

Mindenkinek van egy elválhatatlan örök társa, aki végigkíséri az életet a bölcsőtől a sírig: saját maga. Mégis mennyire ismeretlen marad ez a kísérő. Soha egy pillanatra sem szakadhatunk el önmagunktól és egy hosszú élet sem elég, hogy igazán megismerjük magunkat. Az ember nem ismeri jól sem a testét, sem a lelkét. Ha valamit nagyon alaposan ismerünk, arra azt szokás mondani: úgy ismerem mint a tenyeremet. Nos az ember azt sem mondhatja, mert tulajdonképpen saját tenyerét sem ismeri. Pedig ez testének az a része, melyet valóban legtöbb-ször lát.

A lélektan tudománya legutóbbi néhány évtizedben igen nagyot haladt. Ez a haladás közelebb vitte az élethez. Most már nemcsak egyes elszigetelt, mesterségesen előállított lelki jelenségeket tud vizsgálni, hanem az összetett, a való életben szereplő folyamatokat is.

Bognár Cecil, hazánk egyetlen egyetemi lélektanai katedrájának professzora, ebben a nagyhivatású könyvben a mindennapi élet lélektanát írta meg szellemes és élvezetes formában. A modern tudományos eredmények népszerű felhasználásával, számos tapasztalati és irodal-

mi példával világítja meg lelki életünk alapformáit. Célja, hogy felhívja a figyelmet azokra a jelentékteleneknek látszó kis jelenségekre, amelyek mellett a legtöbben elhaladnak, s hogy hozzászoktasson bennünket sajátmagunk és mások elfogulatlan megfigyeléséhez.

Megjelent a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában.

MAGYAR MŰVÉSZETI IRÁSOK.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Csánky Dénes főigazgató kezdeményezésére jelenteti meg a Magyar Művészeti Írások sorozatát. A vállalkozás, mely figyelmét a magyar művészet fejlődésének egész folyamataira kiterjeszti, rendkívül terhet ró a kiadóra. Munkája nyomán azonban, a mai tudomány és nyomdatechnika eredményeinek felhasználásával olyan nagyszabású könyvsorozat fogja gazdagítani a magyar művelődést, mely a régi megszűnt vállalkozások méltó folytatója lesz. A Csánky Dénes által kijelölt program változatosságával és időszerűségével biztosítja a sorozat érdekességét.

Az első kötet **Farkas Zoltán Munkácsy Mihály**ról szóló pompás öszetoglaló esszéje, mely a Munkácsy kutatás eddigi anyagát és szempontjait világhírű festőművésziink ismeretlen leveleinek felhasználásával kibővítette. Ez a tanulmány Munkácsy művészegységének elemzésével, műveinek esztétikai és történeti méltatásával végleg kijelöli helyét a magyar és az európai festészet történetében. A könyvet 65 gyönyörű képes tábla díszíti, mely Munkácsy festményeinek javát magába foglalja.

A második kötet **Pigler Andor Bogdány Jakab**ról írt tanulmánya. A XVII. századi Bogdány Jakab művészetét csak a beavatottak ismerik. Megérthető, ha tudjuk, hogy nem idehaza dolgozott. Anglia volt második hazája, ahová művészhajlamai korán kivitték: soha nem látta viszont szülőföldjét. Pigler Andor gondos tanulmánya megvilágítja Bogdány művészetének teljes ovrejét s beemeli munkásságát a magyar művészettörténet körébe. Bogdány Jakab festményeinek szinte teljes sorát megtaláljuk a 64 képes táblán.

A Magyar Művészeti Írásokat a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda igen előkelő kiállításban jelentette meg.

BAJZA JÓZSEF: A HORVÁT KÉRDÉS.

Bajza József a pár éve elhunyt kiváló egyetemi professzor horvát és délszláv tárgyú hírlapi cikkeinek és tanulmányainak egy részét tartalmazza ez a kötet. Összeállításánál egyrészt az a szempont vezette a kiadót, hogy a horvát-délszláv-magyar politikai fejlődésnek 1913 és 1937 között lehetőség szerint hű tükre legyen, úgy, ahogy azt egy kortárs látta. Az olvasó sokszor döbben majd rá, hogy Bajza kritikája az eseményekről mennyire találó volt. Másrészt arra törekedett, hogy a kötet hű képet adjon Bajza politikai és publicisztikai tevékenységéről, kritikusai és tudós munkájáról.

Az első világháború előtti a magyar politika és a magyar társadalom tájékozatlan volt a horvát kérdés és délszláv egységre irányuló törekvések mibenléte felől. A magyar társadalomnak ezt a vésthozó közömbösségét világosan felismerte az 1910-es évek táján egy fiatal magyar tudós: Bajza József, aki attól kezdve, hogy átlátta a magyarságot és rajta keresztül ez egész dunai monarchiát fenyegető délszláv veszedelem nagyságát, élete munkáját annak szentelte, hogy a magyar és horvát nemzet között ismét megértést és őszinte együttműködést hozzon létre, mint volt sok évszázadon át. Meg akarta ismertetni a magyarsággal a horvát népet, annak multját és jelenét, politikai törekvéseit és reményeit, s ettől remélte, hogy a két nagymultú, rokonsorsú nép ismét egymásra talál Középeurópa sorsdöntő óráiban. Az azóta lényegesen változott viszonyok közepette is fáradhatatlanul harcolt és küzdött Bajza József a toll erejével, a magaelé szabott munka önzetlen vállalásával és lelkiismeretes teljesítésével. Életében csak kevesen veltek tudomást fáradhatatlan munkájáról, amelyet hazája és második hazája Horvátország javára végzett. Egy új nemzetfogalom megteremtésén dolgozott, amely alkalmas arra, hogy egységbe foglalja a magyar szent korona népeit és nemzeteit. Nem érthette meg politikai eszményeinek megvalósulását, de a sikertelenség nem zavarta őt, mert mélyen hitte a magyarság vonzóerejében, s a horvát nép nyugati, latin és katolikus elhivatottságában.

A kötetet sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Tóth László egyetemi tanár. Megjelent a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában.

KULIN GYÖRGY: A TÁVCSŐ VILÁGA.

A magyar nyelvű népszerű csillagászati irodalom egy olyan művel gazdagodott, amelyet a számos eredeti és idegenből fordított csillagászati könyvek mellett is, régóta nélkülöz a tudomány iránt érdeklődők tábora.

A csillagos égbolt pusztá szemlélete is sok hasznos ismeret forrása. A földi világtól oly annyira eltérő külső világot, a Mindenség roppant arányait, méreteit csak úgy tudjuk értelmileg megközelíteni, ha megtanulunk a Mindenség viszonylataiban gondolkodni. Csak a Mindenség helyes szemlélete tesz képessé bennünket arra, hogy földi világunkban is kellő távlatból tudjuk szemlélni a dolgokat. A távcsövön át egy egészen új világ tárul elénk. A távcsövek szerepének, szerkezetének részletes ismertetése a könyvnek egyik fő fejezete. Teljes részletességgel útmutatást kapunk, hogyan lehet házilag, jelentéktelen áldozat árán komoly teljesítőképeségű távcsövet készíteni. Az útmutatás szerint bárki, aki kis kezi ügyességgel és türelemmel nekikezd, elkészítheti a maga távcsövét, amelyen át több-

százszoros nagyítással ragyogó képet kap a Holdról, Napról, bolygókról s szemlélni vele a Tejút milliárdnyi csillagát, ködfoltjait és csillaghalmazait. A Nap és a Hold, valamint a bolygórendszer, meteorok, üstökösök, állatövi fény, sarki fény fogyatkozások, változó csillagok, nóvák, szupernóvák, kettőscsillagok, csillaghalmazok, galaktikai ködök és extragalaktikák leírásán kívül megkapjuk mindazokat a munkaterületeket, amelyeken a műkedvelő csillagászok is tudományos értékű megfigyeléseket végezhetnek. A megfigyelési módok ismertetése abban a keretben mozog, amely nem kíván magasabb elméleti alapismereteket, vagy olyan eszközt, amely ne volna előállítható.

Manapság annyira elterjedt asztrológia (csillagjóslás) részletes ismertetése és bírálata mintegy függetlenül csatlakozik a gazdag tartalmú könyvhöz.

A kétkötetes mű 23 csillagászati táblázatot, 153 szöveggépet és 65 táblát, csillag- és holdtérképet is tartalmaz.

Megjelent a Természettudományi Társulat kiadásában, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda előállításában.

Mindenféle nyomtatványok, folyóiratok,
eljegyzési és esküvői kártyák, névjegyek,
eredeti rajz szerinti cégkártyák, egy és
több színben, gyászjelentések, folyóiratok
jutányos árban készülnek

OROSZ KÁROLY

NYOMDAÜZEMÉBEN

Nyiregyháza, Bercsényi-utca 3. szám.

TELEFON: 5-77.

Nyiregyházi Termény- és Áruraktár Rt. Nyiregyháza.

Fiókraktár Rakamaz Szesz szabadraktár

Zsák- és ponyvakölcsönzés. Olajgyár.
Gabonaneműek bizományi adásvétele.

Elfogad: tárolás, kezelés céljából mindenféle mezőgazdasági szemes terményt, bort, szeszes italt, szalonnát, stb. Jutányos kamat mellett lombardkölesönt nyújt.

Trieszti Általános Biztosító Társulat

(Assicurazioni Generali) főügynöksége

Elfogad: Tűzbiztosításokat, életbiztosításokat, betöréses-lopás elleni biztosításokat, baleset- és jégkár elleni biztosításokat kedvező felételekkel és méltányos díjakkal.

Hajduszoboszlói gyógyfürdő

ma már európai hírű.

Fedett gyógymedencék, ivócsarnok, inhalatórium, strandfürdő. Páratlanul eredményes fürdő-, ivó- és belélegző kurák. — A fürdőt Hajduszoboszló 73 és 78 fokos sós—jódos—brómos—hidrokarbonatos hévvizei táplálják. — 3000 liter forróviz percenként. — Magyar- és németnyelvű ismertetővel készséggel szolgál a fürdő
IGAZGATÓSÁGA.

A Bessenyei-Társaság kiadványai:

1. *Dr. Vác Elemér*: A zsidóság elszaporodása Szabolcs megyében. Ára: 1 pengő.
2. *Gombás András*: Peregj orsó, peregj! Ára 50 fillér.
3. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Bessenyei-irodalom. Ára : 1.50 pengő.
4. *Dr. Kring Miklós*: Helytörténelem. Ára: 50 fillér.
5. *Dr. Nyárády Mihály*: Kék község történelmi földrajza.
6. A második szabolcsmegyei népfőiskolai tanfolyam előadásai. I. k. Ára: 3 pengő. — II. k. Ára: 1.20 pengő.
7. A Bessenyei Társaság zeneiskolájának 1940—41. évi működése. Ára: 50 fillér.
8. *Dr. Vác Elemér*: Magvetés, részletek a szabolcsvármegyei népfőiskolások dolgozataiból. Ára: 1 pengő.
9. *Jósa Jolán*: Bessenyei György (hangjáték). Ára: 1.50 pengő.
10. *Kiss Margit*: Czóbel Minka és a Nyírség. Ára: 50 fillér.
11. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Széchenyi és a nemzeti öntudat. Ára: 1 pengő.

A kiadványok beszerezhetők: Nyíregyháza, Ujságbolt.

Nyíregyházi Gabonakereskedelmi Részvénytársaság

Nyíregyháza, Zrinyi Ilona-utca 7.

Sürgöncim : Nyírgabona.

Telefonszám: 221. és 448.

Foglalkozik a gabonaüzlet minden ágával, valamint mezőgazdasági termények vételével és eladásával.